

GRÓF VAY SÁNDOR MUNKÁI

ELSŐ KÖTET
A RÉGI VILÁGBÓL

BUDAPEST
ORSZÁGOS MONOGRAFIA TÁRSASÁG
V., Arany János-utca 1
a Magyar Tudományos Akadémia épületében.

GRÓF VAY SÁNDOR

A RÉGI VILÁGBÓL

GERGELY IMRE és HEYER ARTUR

EREDETI RAJZAIVAL

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

BUDAPEST

ORSZÁGOS MONOGRAFIA TÁRSASÁG

V., Arany János-utca 1

a Magyar Tudományos Akadémia épületében.

~~P. o. hely.
1516 2c~~

hiányos:
9. kép !

84857

GÖMÖR RÓZSÁI.

Híres nemesi kúria volt a múlt század elején a Jekelfalussyak feledi portája. Ösmeretes a vendéglátó gazdájáról, de még ösmeretesebb Gömör rózsái-ról.

Mert így nevezték el a három csodaszép Jekelfalussy-leányt, akik miatt nem volt nap, hogy négylovas *Wurst* ne járatott volna a hangafabokros udvarra.

A hangafabokor oldalában köcsögtartók éktelenkedtek. Ez arra vallott, hogy jó gazdasszony Jekelfalussyné. A köcsögtartó-fák mellett nyújtózkodó agarak pedig azt árulták el, hogy a gazda hódol a legmagyarabb sportnak. Virágok, *fajtlínkák*, meg halvány rózsaszínű verbénák nyiladoztak a kisasszonyok ablakai alatt elterülő kis kertben. Itt gyep-pamlag is volt, ahol német *ritter-románokat* meg francia színdarabokat olvasgattak a hosszú nyári

délutánokon. Az akkori kor szokásához híven a kisasszonyok nevét is franciásan ejtették: *Nanette* — *Babette* — *Lisette*. Így is írták alá magukat, valahányszor barátnőik stambuchjába érzékeny emléksorokat pingáltak.

Nem sok idejük volt azonban a gyep-pamlagon ábrándozni-olvasgatni. Mindúntalan föl-fölsírt a kertek alatt a posta-síp, és hangzott a dal:

— *Setz' dich liebe Emeline . . .*

Valamelyik gavallérnak az inasa fújta, mert akkor high chic gavallér nem utazott postásípót fújó legény nélkül. Mikor a vizitből távoztak, akkor is az inas rendesen a *liebe Minka ich muss scheiden* limonádézű áriát zendítette meg a fordulónál.

Az ilyen négylovas *Wurston*, posta-sípót fújó legénynyel utazó gavallérok aztán nem is igen hagyták otthon hervadni szépséges Gömörvármegye legékesebb rózsaszálait. Babettet elvitte Fáy uram, Lisettet Abaffy. Hétországra szóló lakodalmak után csak a legszebb rózsa maradt még a feledi kúrián.

Nemcsak legszebb, legszellemesebb is volt nővérei közt Jekelfalussy Nanette. Legtöbb gavallér taposta körülötte a földet és mégis ő maradt utolsó virágnak édes anyja rózsafáján.

Úgy ám, de hübnere volt annak.

A sok nyalka legény közül legkitartóbban, legodaadóbban Gömörvármegye első gavallérja, Szentmiklóssy József csinálta a kúrt Nanette kisasszonynak. Ő hozta mindig a legislegritkébb virágokat, a legújabb francia románt olvasni. Az inasa meg, ha jöttek, ha mentek, csupa operákból fújta a gyönyörűségesnél gyönyörűsegebb áriákat. Még pedig olyan daljátékokból, amelyeket az utolsó évadban játszottak bécsi udvari theátrumban.

Még a verebek is csiripeltek az eszterhéj alatt, hogy új borra megint lakodalom lesz a Jekelfalussy portán.

— Csakhogy sok küzködése lesz odáig József úrfinak — mondogatták a cselédfélék, régi bejáró bébillérek a Szentmiklóssy-házból. Mert mi türes-tagadás, vagyonbéli állapota nem a legfényesebben tündöklött Nanette kisasszonynak, úgy, hogy az öreg Szentmiklóssy, agyarra szorítva címeres tajték-pipáját, akárhányszor ráförmedt a fiára :

— Már fráter, én csak sehogy se szeretem azt a Feleden való *gitározást*. Válogathatsz te a megye legelső, leggazdagabb leányai közt is.

Egy ízben Feleden volt éppen a szerelmes lovag, mikor az öreg Szentmiklóssy *stafetálíter* levelet küldött utána. Az ollóval csinált kóperta hátuljára

rá volt írva, hogy X. X. faluk bírása — a hány falunt. i. átment a *staféta* — kéretik mentől előbb tovább expediálni.

Ami ma a telegramm, az volt dédapáink idejében a *staféta*. Nem-hivatalos személyek többnyire megijedtek tőle, mert rendszeren a familiában történt halálozások alkalmával vetemedtek ilyen sietségre nemes uraimék.

Az ifjú Szentmiklóssy is megijedt, mikor jött a levél. Hogy aztán elolvasta, akkor meg épen hamvas-sápadtra vált az arca. Atyja kitagadással fenyegette, ha tilalma dacára is, szegény menyet hoz ősi kastélyába.

Néhány pillanatig küzdött magával az ifjú. A kis kertben nagy léptekkel járva föl s alá töprengkedett, de egy fertályóráig sem tartott tuskodása.

Zsebébe gyűrte a levelet, aztán megindult a porta ámbitusa felé. Mire beért a házba, elhatározása sziklaszilárdan állt már. Következzék bármi is, Nanette lesz a felesége.

Nagy sietségében nem vette észre azonban, hogy leffentyűs kaputrokjának a zsebéből kicsúszott az apai fulminatorium. Leesett a fajtlinka meg a verbéna bokrok közé, épen a Nanette lábaihoz, aki, gondolva,

hogy udvarlója már elolvasta kapott levelét, visszatért a kerteskébe.

Éveknek bűbájos álma lett abban a percben semmivé, amikor Nanette — asszonyi kíváncsiságtól ösztönöztetve, de talán még inkább a szülők ellenkezéséről suttogott hírek folytán, elolvasta az öreg Szentmiklóssy levelét.

Háborgó indulatait, szíve nagy keserűségét leküzdve, mintha semmi sem történt volna, olyan nyugodt, vidám arccal ült ebédhez Jekelfalussy Nanette. Csak aztán, mikor ebéd végeztével Szentmiklóssy kissé hozzá hajolva, megkérte kezét, engedelmet kérve tőle egyszersmind, hogy az öreg Jekelfalussy előtt is nyilatkozzon, rázta meg a fejét tagadólag Nanette.

A srófhúzó módjára göndörített fürtök, melyek selyemkeretként övezték a leány hósínű arcát, a kontyba szúrt hosszú, ezüst tűk, mind egyformán nem-et intettek, rezegtek Szentmiklóssy felé. Nanette pedig átadta neki az összegyűrt *stafétát*, amely oda hullt atlasz-cipős pici lábai elé, a fajtlinkák és verbénák bokrai között.

— *Szeretem, de nem tolakodom oly családba, ahol nem fogadnak szívesen* — mondotta franciául Nanette, hogy a fől szolgáló inas ne értse. Aztán, egészen közö-

nyösen, magyarul kérdezte, elég édes-e a *Coffé*, melyet egy vieux Saxe csészikében tett a megsemmisült arccal ülő ifjú elé.

Talán sohasem fújta még olyan szomorúan a „*Gyöngyöm Minkám*”-at Szentmiklóssy inasa, mint akkor, mikor utoljára tűnt el a fordulónál a feledi kúria.

Lanyha nyári szellő fölkapta a posta-síp búbánatos hangzatát — elvitte Nanette ablakába, aki fejét kékszalagos vánkosába temetve, versenyt zokogta a szomorú nótával: „*Liebe Minka ich muss scheiden — ach! Du fühltest nicht mein Leiden. . .*”

Az idő minden sebre terem gyógyító balzsamot. A sírokon is fakad virág. Legalább így szokták mondani egynémely ékesszavú alanyi poéták.

Hogy mennyiben van igazságuk — ki tudná azt teljes bizonyossággal meghatározni. Igaz, hogy fakad virág a síron — de az eltemetett érzelmeknek, álmodoknak, épen úgy mint a temetőknek, vannak *hazajáró árnyai*.

Talán ilyen *hazajáró árnyék* volt Szentmiklóssy Józsefnél is az emlékezet és talán ilyen árnyék súgta neki, hogy megkérje újra Jekelfalussy Nanette kezét, mikor a felesége, egy báró Luzsénszky-leány, özvegyen hagyta.

Özvegy volt már akkor Nanette is, akit, miután Szentmiklóssyt kikosarazta, nemsokára báró Vécsey Imre vezetett oltárhoz.

Gesztetében lakott Nanette, s még mindig nagyon jó magabíró asszony volt, mikor Szentmiklóssy kérőként járatott be kastélyának udvarára. Láng lobbant föl a két régi szerelmes szemében. Szentmiklóssynak a hangja is reszketett talán egy kicsit, míg Nanette fehér arcán kigyúlt a hajdani pír s rávallott Gömör egykori rózsájára. Báró Vécseyné — kissé rátartón is, hogy ime, milyen híres neves család fiának lett mégis a felesége — végighallgatta a régi imádó beszédét; de bizony újra csak kosarat kapott József úr.

Évek hosszú során át nem tudta elfelejteni Szentmiklóssy szülőinek gőgös ellenkezését Nanette, ami a magyar nemes leányt is megsértve, egyben az ábrándos szerető legszebb álmait tette semmivé.

Úgy mint egykor Feledről, Gesztetéből is kosárral ment el Szentmiklóssy, aki most már kis leányára való tekintettel sietett anyát vinni özvegyi hajlékába, egy Sándor-családbéli kisasszonyt vezetve oltárhoz.

Ámde Nanette sem viselte sokáig az özvegyi fátvolt. A katonáskodásból hazatért Vécsey László

— elhalt férjének testvére — huszáros tempóval csakhamar megvette a sógorasszonya szivét, s jól lehet *hét évi* utánjárás kellett, míg Rómából megjött a dispenzáció és megtarthatták a lakodalmat, másodszor is Vécseyné lett Nanetteből. Boldogan éldegélt aztán második férjével és úgy nála, mint Szentmiklóssyéknál is nemsokára gólya kelepelt a házfedélen.

Múltak az évek. Megfehéredett már egészen a Jekelfalussy Nanette haja, arcának rózsái lehulltak, a liliomszálhoz hasonlatos termet pedig meggörnyedt. A gesztetei kastélyból átköltözött már akkor ajnácskői udvarházába, amelyet azért építtettek volt a férjével, hogy a másikat túlélő házastél, ott töltse özvegysége napjait.

Már akkor egy sereg unoka vette körül az áldott jóságú úrasszonyt, aki nemcsak ezeknek, de az egész környék szegény népének valódi édesanyja volt.

Ifjúkori szépségének, álmainak elmúlása már nem bántotta Nanette-t, mint nem bánt egy olyan asszonyt sem, aki igazán fölfogja hivatását. Aki tudja, hogy a tavasz nem tarthat örökké, hogy elhull a virág, s az ős hervadása ráborul a szivekre — s a természetre egyaránt.

Nem igen járt vendég az udvarházba, s annál jobban fölfigyelt a tisztos matróna, mikor egy szomorú, késő őszi alkonyon kocsizörgést hallott.

A kandalló mellett ülve, harisnyát kötögetett, — midőn egyszerre csak fölpattant az ajtó és belépett a régi hű udvarló, az immár szintén másodszor előzvegyült Szentmiklóssy József :

— *Alte Liebe rostet nicht !* — motyogta az öreg úr és kissé szégyenkedve, de remélve is, morzsolgatta kalapjának szélét, míg Nanette helyet mutatott neki a véle szemben lévő bőr karosszékben.

Egy régi, alabástrom-oszlopos óra állt egyik oroszlánkörmös, fekete ébenfa komódon. Talán mind a kettőt a szülői házból hozta még magával Nanette, talán valamelyik rejtett fiókjában a feledi kert verbénáiból is akadt még egy elhervadt, félig porrá vált csokor... Árnyak szálltak alá a csendes szobára s az alabástrom óra egyszerre csak elkezdte játszani a régen elfelejtett, ócska dalt :

Gyöngyöm, Minkám, el kell válnom . . .

Az ő ifjúságuk dala volt ez ! Mintha Nanette roskadt alakja újra *Gömör rózsájává* változott volna át. Mintha Szentmiklóssy József újra a Werther divatját viselő, kékfrakkos ifjúként állt volna a feledi kis kertgyeppamlaga előtt.

A szomorú, késő őszi alkonyatban *harmadszor* kérte meg most már a hű imádó Jekelfalussy Nanette kezét, — ámde az öreg úrasszony hamarabb bontakozott ki az álmvilágból, mint Szentmiklóssy.

Fölállt, odatipegett a szomszédszoba ajtajához, hirtelen kinyitotta — mire az unokák vidámszivajgással futottak imádott nagyanyjukhoz. Ki a ruhájába, ki a karjába csimpajkózott, s úgy állt ott a jó öreg asszony, mint egy szép, terebélyes fa, aki ime, tavaszi virágzása után, aláhajlik gazdag gyümölcsének áldott terhe alatt. Szentmiklóssy meghatottan nézte a bájos képet, míg Nanette lehajlott egyik unokájához, a kis Jankovich Rózsikához, és fenhangon mondotta :

— *Mit szólnátok hozzá, ha a nagymama férjhez menne ?* A gyermekek mind nevetni szerettek volna, de csakhamar pityergőre is állt a szájacskájuk. Csak a kis Rózsi nézett még egyre úgy szép, nagy szürke szemeivel, mintha farsangi tréfának tartaná a ráncos, köhécselő nagymama menyasszonykodási kedvét. Észrevette ezt Nanette is, s a leányka fejét megsimogatva nevetve tette utána :

— No, ne féljetek. Tréfált a nagymama, de *csak tréfált Józsi bácsi is . . .*

Szentmiklóssy Józsefet most már harmadszor kosarazta ki Jekelfalussy Nanette, a következő esztendőben már csak utolsó útjára kísérhette el a hű imádó, akkor, mikor *Gömör rózsáját* a gesztetei családi sírboltba helyezték örök nyugalomra.

Ott aluszsza most örök álmát az az asszony, akit élete fogytaig nem felejtett el első álmainak eszményképe, s míg az ajnácskői vár romjai alatt újra virágok fakadnak, és romantikus fiatal leányok, asszonyok koszorúba fűzik sírjára — szállva, leb-
benve suttog az alkonyi szellő: *Nem hal meg a szerelem . . .*

A FEHÉR FÁCÁN.

A hatvanas években mindenki ismerte Budapestben azt a szerény modorú, rendkívül jólelkű nyájas fiatal leányt, aki a nemzeti színház egyik elsőemeleti páholyában ült esténként, nagy figyelemmel kísérve az előadást.

Rendesen egy öreg, tiszteletreméltó nő volt vele és egy símára borotvált arcú, hízásnak indult, egyházi férfiú, aki a páholy háttérében vonult meg.

A nem szép, de rendkívül megnyerő, szelíd arcú fiatal leány az ország leggazdagabb örökösnője volt akkor — és kezéért a főúri világ legdelibb, legszebb lovagjai versenyeztek.

Valódi nevét nem árulom el, nevezzük *Kigyóssy Klaudia* grófnőnek, de elég, ha annyit megmondok, hogy egyik nagybátyja sokáig volt a király személye körüli miniszter és szerették az ország első gavallérjának nevezni.

Klaudia grófnő sajátságos véletlennek köszönhetette óriási vagyonát, — de sőt létezését is.

A mai nemzedék már nem emlékezik erre az esetre, amely annak idején óriási port vert föl az arisztokráciában, s hogy végkép ne merüljön a feledésbe, *hiteles adatok* nyomán megpróbálom elkrónikázni.

*

Sajátságos, különc ember volt az öreg Kigyóssy Károly gróf. Évről-évről nem mozdult ki nagy remek pusztájáról és egyedüli szórakozását pompás nagy vadaskertje képezte. Ritkaság volt ez a vadászkert abban az időben, még hozzá az alföldön, ahol tudvalevőleg nincsenek őserdők, s így mesterséges úton, nagy fáradsággal kellett meghonosítani a széles levelű tölgyet, az illatos, hullatag, fehérvirágú hársat és a poétikus, világoszöld lombozatú jávort, amely őszre kelve, álmodozó susogással hullatja szivalakú hervadt leveleit.

Ebben, a déli verőn is hűvös, mély árnyat vető erdőbensétált az öreg gróf rekkenő nyári napokon és a kezes, okos szemű őzek, a pettyes dāmvad, a büszke, hatagancsos szarvasbika mind, mind ismerték, és kezesbáránként vették körül kedves gazdájukat.

A gyönyörű állatok szabadon, minden félelem nélkül éltek ott. Kigyóssy grófnak csak élve telt bennük passziója ; fegyverhez sohasem nyult, és vajmi ritkán esett lövés az ő dédelgetett kedvencei közt.

Mikor már a vadak tulságosan elszaporodtak, úgy hogy a vadaskert kicsinynek bizonyult, akkor eljött a gróf testvérének két fia, és ezeknek meg volt engedve, hogy néhány órát cserkészszemek a pagonyban.

Erőtől, egészségtől duzzadó, életvidám ifjú volt a két gróf, kissé tulpajzán is — mert hiszen az a tudat, hogy egykor ők lesznek a dúsgazdag aggregény örökösei, sok úgynevezett stikli elkövetésére jogosította föl őket, a minőket szegény, munkájukra utalt ifjak nem igen szoktak elkövetni.

Különösen kedvük telt abban, ha az öreg grófot bosszanthatták és leleményesebbnél leleményesebbek voltak az ilyen apró chicanériák kitalálásában.

Ennek dacára is szerette az öreg gróf a két pajkos ifjút, mert valahányszor a pusztára jöttek, megélénkült az aggregényes, szomorú háztáj, vidám zaj, láрма verte föl környékét s Kigyóssy Károly képzeletben még egyszer átélve zajos ifjúságát, újra megifjult fiatal véreiben.

Igy történt egy ízben ismét, hogy a két gróf-
úrfi ellátogatott a gazdag nagybácsi pusztájára.

Az öreg gróf épen jó kedvében volt.

Régen vágyódott már fehér fácánokra és egy
remek párt éppen előtte való napon kapott Bécsből,
amelyet nagy elővigyázattal bocsáttatott be a
vadaskert fácányosának sűrű dróttal elkerített
részébe.

Első dolga volt unokaöcseinek bemutatni a
fácányokat.

A puha, selymes gyepen büszkélkedve sétált a két
gyönyörű állat s a nap aranyos sugaraiban, mint a híg-
gá vált ezüst, úgy csillámlott, tündöklött hosszan
leeresztett szárnyuk és uszályként szétterülő pompás
farkuk.

— Ugy-e, gyerekek, ritka szépek? — kiáltott föl
tulböldogan az öreg gróf. — Temérdek pénzbe is került
a szállításuk is, külön kocsival hozta két emberem
Bécsből.

Aztán kukoricát szórt a fácányoknak, étetve,
hivogatta őket és alig tudott a két valóban szép
állattól megválni.

Tartózkodásuk harmadik napján az egyik fiatal
gróf nagyot nyújtózkodva a pamlagon, így szólt
bátyjához :

—Te, meg kellene tréfálni az *öreget*, mit szólsz hozzá, ha ledurrantanánk az egyik fehér fácánt ?

Nem volt rosszszívű a két fiatal mágnás, csak nyegle és nem tudta fölfogni, hogy egy öregedő, magányos agglegény, aki hosszú évek óta élt már szomorú egyedülvalóságban, hogy tud úgy csüggni két *ostoba* állaton, két fehér fácányon.

Alig várták, hogy az ebédnek vége legyen s midőn Kigyóssy Károly asztalt bontott, zsiszongó jó kedvvel kapták vállaikra puskáikat és osontak ki a fácányosba.

Gyönyörű nyári délután volt.

Levél sem rezdült a méla csöndben és a homályos pagony rejtekén, semmi rosszat nem sejtve, gyanútlanul sétált feléjük a pompás, fehér fácán.

Éppen a nagyobbik, a szebbik volt, a hím, amely magot keresett a puha, iromba színű haraszt alatt.

Az idősebb gróf szinte ujjongó örömmel vette célba.

A lövés eldördült és a fehér fácán élettelenül terült el a fűben, míg puha tollai közül csergedező érként folydogált lassan a friss, meleg, párolgó vér.

Mikor az öreg gróf megtudta az ellene elkövetett merényletet, irtózatos haragra lobbant.

— No várjatok, ti gonosz fiúk ! *Ezt a fácánt ugyan meg fogjátok keserülni !*

*

Az udvaron épen a bajorországi származású számadó juhászának a feleségével találkozott, aki a kastélyban mosogató minőségben szolgáló leányát jött látogatni.

— Jó, hogy itt van — szólította meg a még mindig dühtől remegő Károly gróf. Éppen magához akartam menni a majorba a *Krisztl* miatt. Ide adja nekem feleségül ?

A juhászné azt hitte, hogy az ő jó uruk nyilván megbolondult és tágra nyílt szemekkel csak ennyit bírt hebegni :

— *Aber Herr Graf . . . Kisztihand . . .*

— Kérem, ne szaporítsa a szót, igen vagy nem ? Ha igen, hivassa rögtön az udvari káplánt, dispenciációval már holnap nőm lesz *Krisztl*.

A juhászné látta, hogy Károly gróf komolyan beszél — természetes, hogy *igent* mondott, *Krisztlt* nem is igen kérdezték, aki pironkodva került elő és másnap reggel, majdnem a mosogatódézsza mellől lépett oltár elé, a honnan mint gróf Kigyóssy Károlyné, az ország egyik leggazdagabb mágnásának neje távozott.

Nagyon jó hitves, páratlanul hűséges asszony lett a bajor számadó-juhász leánya, aki öreg, törődött férjének megédesítette utolsó napjaít, sőt még egy kis leánynyal is megajándékozta. A két unokaöcses ilyformán kicsöppent az örökségből.

A kis leányt pedig Klaudiának keresztelték, de nem sokáig gyönyörködhetek benne a szülők, mert mikor még ölbeli gyermek volt, egymásután szálltak sírba.

A gyermek nevelését, halálos ágyán, arra a fiatal káplánra bízta Károly gróf, aki a juhász leányával összeeskette — és az meg is felelt híven a reá bízott föladatnak.

Hazafias szellemben, jótékonynak, emberszeretőnek és nem dölyfösnek nevelte a kis grófnőt, aki még ma is él és dísze arisztokraciánknak.

Mikor már abban a korban volt, hogy férjet kellett választani, egymásután kosarazta ki kérőit és egy napon így szólt nagyanyjának, az öreg juhásznénak, akit mindenekfelett tisztelt s szeretett, és gyámjának :

— *Fridrik* unokafivéremet választom, először mert szeretem, másodszor mert ő, *atyjának egy nyegle tette* miatt, mely az én létezésemet vonta maga után, elesett a dús örökségtől; megosztom

vele tehát így, legyen az övé, habár kerülő úton jutott is hozzá . . .

És valóban az unokafivére neje lett, akivel máig a legboldogabb életet éli.

Aki valódi nevére kíváncsi, az csak kísérje figyelemmel a jótékony intézményeket, adakozásokat, mindenütt ott szerepel a neve . . .

De erről beszélni már a riporter és nem a krónikás dolga.

Országos Széchényi Könyvtár

A CÁR DIADÉMJA.

Budapest főúri palotáiban és a vidék idő-barnította várkastélyaiban olykor-olykor előszedik a régi díszmentéket, fringiákat, ékszereket ; a *felső tizezer* ősi díszben, ősi fénynyel mutatta be így hazánk ezer éves fennállásának nagy ünnepét.

Régi ruhadarabok kerültek elő, nehéz, pántos, vasasládák fenekéről. Vérrózsákkal kirakott szabályák, melyeket még a török elleni háborúban vagy Rákóczi hős hadainak élén forgatott az immár régen porrá vált ősapa.

Nem egy ilyen öltönyhöz, kardhoz fűződnek érdekesebbnél érdekesebb mondák. De különösen a női ékszerek azok, amelyeknek majdnem mindnek van története.

Egy ilyen rendkívüli érdekes, bizonyos tekintetben históriai nevezetességű ékszernek egyik darabja volt a kezeim közt, amely egykor a Sárosmegyé-

ben máig is virágzó lucskai és kükemezei *Bánó* nemzetsége volt és hajdan korának egyik legszebb asszonya viselte.

*

Jelen század elején híres volt a felvidéken Raszlavica, közel a lengyel határhoz, mert három-négy vármegye járt oda, az úgynevezett *felső kastélyba*, görbe napokat csinálni, enni, inni, kártyázni, hét nap, hét éjjel egyfolytában dárídózni.

Bánó András és felesége, egy csodálatosan szép asszony, a Rozgonyi Cziczellék, Zrinyi Ilonák fajtájából, egyként szívesen látta az éhes, szomjas vendéget és ha fogyott, ürült a pince és hombár, csakhamar meg is telt az.

Messze földön híre volt Bánó András vendégszerető kastélyának, világszép asszonyának. Felső Magyarországnak nem volt látogatottabb kastélya, mint az Eperjes és Bártfa közt fekvő Raszlavicának.

Történt, hogy 1814-ben nagy tanácskozásra gyűltek össze a birodalom székvárosában, Bécsben, Európa hatalmas koronás fői és mindenképpen okoskodtak, hogy tudnák ártalmatlanná tenni a franciák rettegett Cézárját, Napoleont, aki már-már

mindnyájok nyakára gázolt és meg akarta változtatni a világ térképét.

Részt vett ezen a tanácskozáson I. Sándor, az orosz cár is, korának egyik legpoétikusabb hajlamú, legromantikusabb fejedelme.

I. Sándor : kedvelője irodalomnak és művészetnek, bálványa az asszonyoknak, valóságos német Minnesänger, akinek kezébe jobban illett volna a lyra, mint a rettenetes Pál cár örökbe hagyott kancsukája.

Mikor a nagy tanácskozások, amelyeket a *bécsi kongresszus* név alatt ismer a világtörténelem, véget értek, a koronás fők is elbúcsúztak egymástól és szíves vendéglátó gazdájuktól, Ferenc császártól ; azután ki-ki elindult a maga országába.

Ment Sándor cár is haza a vidám, nyájas Bécsből, ahol olyan kedves emlékek marasztották, ahol annyi műélvezetben részesült fejedelmi barátja és szövetségese színházaiban. Ment hideg, komor országába, amelynek napsugara is fagyos és ahol az alattvalók komorak és ridegek, mert fejedelmükben soha sem ismerik a népek atyját.

Útja Magyarországon át, Galiciába vitte s egy alkonyi estén a fényes cári hintó, az előlovagló fullajtárral csak behajtatott Raszlavicára, egyenesen Bánó András *felső kastélyának* az udvarára. Az úti pro-

grammban ez a hely volt kijelölve a felséges cár éjjeli szállásául.

Bánó András és neje, a kastély előtornácában, a szőnyeggel és virággal díszített lépcső alján fogadták a cárt, Ferenc császár és király szövetségesét, aki minden udvari feszt mellőzve, mint messze földről jövő utas, barátságosan fogott kezét a házi úrral és háziasszonynyal.

A híres Bánó-pince és konyha feltálalta azon az estén, ami csak jó volt és a valódi francia pezsgő mellett, pókhálos üvegű, a smaragd fényében csillogó rénusi borok és olyan tokaji aszú állt az asztalon, amelynek átalagából még Rákóczi Ferenc hadnagyai ittak áldomást Érsekújvár falai alatt.

A cárt különösen meglepte a háziasszony rendkívüli szépsége és szellemes társalgása és vacsora után azzal a bókkal tért nyugalomra, hogy a bécsi udvari ünnepélyek fényéből örök kár, hogy egy olyan gyöngy hibázott *comme la charmante madame de Bánó*. Reggel aztán, mikor az estelihez hasonló pazar villásreggeli után búcsút vett a cár, kék bársonyokban remek gyémántdiadémot nyújtott át a háziasszonynak *csekély viszonzásul a Raszlavicán élvezett szíves vendégszeretetért* — mint ő maga mondotta.

— Bármiben lehetek az életben szolgálatára, asszonyom, I. Sándor nem fogja feledni Raszlavica tündérét! — Ezzel búcsúzott el a lovagias fejedelem.

Alig másfél év múlva aztán sötét felhők tornyosultak a szép asszony eddig oly napsugaras életére. Férje — Bánó András meghalt — még pedig rettenetes módon. A közös hálósobából ugyanis egy csigalépcső vezetett le egy külön kis pincébe, ahol Bánó a legdrágább és legritkább fajú aszú-borokat tartotta. Itt találta meg Bánót megfojtva egyik hajdúja, akinek feltűnt urának hosszas elmaradása.

Abban az időben lapok alig voltak, a hírszolgálat nem volt olyan, mint napjainkban s különösen a nemes urak dolgaiba nem igen szerettek beleavatkozni, így Bánó Andrást is eltemették a környék, de sőt egész Felső-Magyarország nagy részvéte mellett, anélkül, hogy a hatóság valami lépést tett volna a titokzatos ügyben.

De mikor már Bánó a családi kriptában feküdt, egyszerre csak elkezdtek beszélni, pletykálni és csakhamar tele lett a környék a hírrel, hogy az urat senki más nem ölte meg, mint a *nagyasszony*.

Annyira terjedt a hír, hogy végre az eperjesi nemesi tábla, amely abban az időben kizárólag nemesek bűncselekményeivel foglalkozott, kénytelen volt a

dolgot bolygatni és csakhamar megindították a pört Bánó Andrásné ellen.

Miután az ispán olyan terhelő vallomást tett asszonya ellen, ami minden kétségét a gyilkosság-nak kizárta, a nemesi tábla pallos általi fővesztésre ítélte az úrasszonyt.

Miután Bánóné minden fórumnál hasztalan apellált végső szorongattatásában, Sándor cárnak írt levelet, melyet lovas legénynyel küldött Moszkvába. A legény, aki egy francia kertész fia volt s a francia hadseregben szolgált, Napoleon alatt megjárta volt Moszkvát, úgyhogy, mint úrnőjét biztosította, bekötött szemmel is oda talál, — szavának állt és a hatalmas I. Sándor kezeihez juttatta a raszlavicai szép asszony kétségbeesett levelét.

Az oroszok cárja visszaemlékezett a magyar úrnőnek tett ígéretére és azonnal írt levelet szövetségeseinek és barátjának, Ferenc császárnak. Mit írt — soha sem tudhatta meg senki, mert vörös plajbász-szal kétszer is alá volt húzva: *a ces mains* és váltott cári kurrírok vitték éjjel-nappal Moszkvából Bécs városáig ...

Rá egy hétre hivatalos rendelet érkezett Eperjesre a nemesi táblához, melyben I. Ferenc osztrák császár és magyar király elrendeli, hogy: Bánó

Andrásnénak de eadem kegyelem adassék és az egész pör, összes írataival megsemmisíttessék. Ilyen messze ért el akkor is a minden oroszok cárijának a keze.

A huszas években, már akkor letette Bánóné az özvegyi fátyolt és Hedry Józsefné volt, midőn egy bártfai képeket áruló ember elmesélte neki, hogy ott a napokban meghalt egy öreg ember, aki régebben mint botos ispán szolgált több előkelő sárosmegyei családnál. Az öreg ember nagy kínok közt halt meg és halálos ágyán bevallotta a gyóntatónak, hogy embert is ölt, egy *volt gazdáját*, akit a pincében megfojtott, aztán ráfogta a gyilkosságot úrasszonyára . . . hozzátéve, hogy a vesztőhelytől ezt is csak a muszka cár mentette meg.

Ez az öreg botos ispán volt az, aki miatt a nemes úrnő ártatlanul szenvedett volna a vérpadon, ivadékait is meggyalázó szégyenteljes halált.

A cár által adományozott diadémnak csak alsó része van már meg, a felső részt, a koronáját, elzálogosította egyik szorongatott helyzetbe jutott utód s ott is veszett uzsoráskézben.

ELMARADT PÁRBAJ.

A politika nagy hullámokat vet fel olykor. Egyik szenzáció a másikat éri, botrány botrányt űz és minden más eseményt háttérbe szorítanak a politikai aréna naponként megújuló küzdelmei.

A botrányok, a heves összeszólalkozások nem folynak le mindig simán és gyakran megesik, hogy a szóharcokat karddal intézik el; a zöld asztalnál kezdődött vitákat piros vérrel pecsételik meg.

A közelmúltban lefolyt legérdekesebb politikai párbajok közül való volt a Berzeviczy-Kacziány és a Viczmándy-féle, — a mely alkalommal Viczmándy Ödön Molnár Viktor főispán és Molnár Béla képviselővel verekedett meg.

Par excellence harcias nemzet vagyunk és talán még a Kaspi-tó melletti őshazából hoztuk magunkkal a verekedés szenvedélyét.

A párbajozás különben majdnem olyan régi eredetű, mint a világ és nálunk is, már az ős időkben is vívtak daliák, bizonyítja ezt *Attila és Buda* párbaja, a melyet Arany János, halhatatlan költőnk oly remekül megénekelt.

Sőt párbajsegédek is voltak, de ezeket a szíttya gavallérokat akkor *igazlátóknak* nevezték s föladatuk akkor is az volt, a mi ma, t. i. ügyelni, hogy semmi szabálytalanság ne történhessen.

Híres párbajhős volt az Árpádok idejében Beten Péter, aki a daliás Kún László király parancsára tizenegy párbajt vívott és ezért nemeséget nyert.

A legrégibb párbajok egyike Héderváry Hektoré, aki fogadott bajnok által vívatott egy Márton nevű főúrnak szintén fogadott bajnokával II. Endre király alatt, 1228-ban.

Ösmeretes Zrinyi Miklós gróf párbaja, aki 1557-ben, Kaproncán verekedett meg egy török béggel. A közelmúltban lefolyt Berzeviczy-Kacziány, Pulszky-Szentiványi, Perczel-Andreánszky párbajok adták meg nekem az impulzust, hogy ócska, megfakult levelek, naplójegyzetek nyomán írjam meg egy régi politikai párbajnak a történetét, amely leginkább azért érdekes, — *mert nem történt meg.*

Ennek a *meg nem történt* párbajnak az 1847-ki híres pozsonyi gyűlésen kellett volna végbe menni, pár évre a híres Wesselényi-Wurmbrand párbaj után, amely az újabb történelmi aerában talán első volt az azóta napirenden lévő politikai párbajok közt.

A Wesselényi-Wurmbrand párbajban is az osztrák főúr kötött az akkori felső tábla ellenzékének vezérébe, báró Wesselényi Miklósba, még pedig az akkori mindenható minister, herceg Metternich Klémensz, határozott sugalmazására.

Wurmbrand a Wesselényi nyakán egy eret vágott keresztül, de az athleta-termetű báró megsebesülve is irtózatos erővel sújtott ellenfelére, úgy hogy a csapás levágta kardjának markolatát és a markolatot tartó négy ujjat is. Remekül megemlékezik erről a párbajról Jókai „*Kárpáthy Zoltán*“ című regényében, ahol csak a nagy poétánál sajátos búbajos nyelven írja le azt a lelkesedést, a melylyel a fiatalság *Miklós bárót* üdvözölte, midőn a párbaj után először jelent meg Pozsony utcáin.

*

Az 1847-iki országgyűlésen a fiatal ellenzék egyik vezérszónoka gróf Vay Dániel volt, Vay Ábrahám valóságos belső titkos tanácsos fia, — rendkívül

nagy eszű, ragyogó szónoki képességgel megáldott fiatal férfi.

Atyja, aki grata persona volt a bécsi udvarnál, és intim barátja herceg Metternichnek, nagyon rossz szemmel nézte fia liberális szereplését. Különösen azért haragudott reá, hogy beállt a Kossuth által szerkesztett „*Pesti Hírlap*” főmunkatársának, és ő írta abba a legszabadabb gondolkozású cikkeket.

Egyik ülés után, a mikor Vay Dániel szabadelvű beszédeinek egyik leghatalmasabbikát tartva, Szemere, Bezzerédj István, Széchenyi István és többek társaságában kifelé igyekezett, — mellé lépett gróf Waldstein és így szólt :

— *Igy nem szabad mágnásnak beszélni, még kevésbé olyan ember fiának, a kinek atyja a Szent István-rend nagykeresztese és mindent az osztrák császárnak köszönhet.*

A fiatal Vay megfordult kissé, aztán vállat vonva, odavetette :

— A politikában nincsen apa és fiú — szerintem különben *mágnás* sincs, csak *ember* . . . én az emberjogokat védtem mai beszédemben, ha ez önnek nem tetszik, akkor előttem ön sem megy ember számba.

Waldstein gróf elvörösödött és hátat fordítva Vaynak, érthetetlen szavakat mormolt.

Másnap reggel Waldstein gróf elküldte segédeit gróf Vayhoz, aki elfogadta a kihívást,

Vay alig másféléves házas volt akkor és fiatal, ideálisan szép neje, egy Sennyey bárónő, éppen akkor lépett be férje dolgozó-szobájába, mikor onnan a Waldstein segédei távoztak.

A női lélek hajszálvékony finomsága, az a sajátos divináció, amely megsúgja az asszonynak, ha szeretettjét veszély fenyegeti, tudtára adta a grófnénak is a közeledő balvégzetet.

Elkezdte férjét faggatni, kik voltak, mit akartak a feketébe öltözött urak, de ez természetesen nem akarta az igazat mondani.

Végre a grófné karjára kapva néhány hónapos leánykáját, kinyitotta az ablakot és föl-ugorva a párkányra kétségbeesésében azt kiáltotta, hogy gyermekével együtt az utca kövezetére dobja magát, ha férje nem vall be neki mindent.

És Vay, aki férj volt és apa, az első gyöngeséget akkor követte el, mikor nejének fenyegetésére bevallotta, hogy *Waldstein párbajra hívatta.*

A grófné esztét vesztette.

Haját tépve, síró görcsöket kapott és az ajtó elé dobva magát, azt mondta, hogy férjét csak *holttestén* keresztül engedi a párbaj színhelyére menni.

Vay Dániel kért, könnyögött, fenyegetőzött, semmi sem használt.

A grófné lekapta a falról a töltött pisztolyt és ideges extázisában keblének irányozva a csövet, azt követelte férjétől, hogy az ő és gyermekük életére esküdjék meg, hogy nem verekszik meg.

Irtóztató harc keletkezett Vay Dániel lelkében.

A férj és az apai érzés, szembeállítva a gentleman fogalmak becsületével; végre is az első erősebb volt, a gróf letette nejének a kívánt esküt.

Ez alatt Waldstein segédei az egész városban keresték és miután nem jelent meg a kitűzött órában, diszkvalifikáltnak nyilvánították.

Gróf Vay két öccse, Mihály, huszártiszt és a kis, alig tizenhat éves Laci, dsidás kadét, rendre elküldték segédeiket gróf Waldsteinhoz, de ez nem akart velük megvívni.

— *Nem ők, a bátyjuk sértette meg . . .* gyerekekkel nem verekszem — mondá Waldstein és el is utazott Pozsonyból.

A két fiatal Vay grófon kívül még az akkori ellenzék tizenkét vezérférfia küldött segédeket Waldstein

gróf után Bécsbe, hogy megverekedjenek Vay helyett — hiába volt.

A hírhedt vívó és lövő Waldstein gróf épen csak Vayval akart megverekedni, mert a kamarilla tudta, hogy ha őt egyszer elteszik láb alól, az ifjabb mágánások erős ellenzéke oldott kéveként hull szét — és magától feloszlik.

A meg nem történt párbaj, dacára, hogy még akkor a hírszolgálat sokkal gyöngébb volt, — csakhamar országszerte köztudomásúvá lett és óriási port vert föl.

A szigorú gentleman-kritika követ dobott Vay Dánielre, a szív emberei menteketni kezdték.

A tény azonban mégis az volt, hogy az osztrák kamarilla célt ért, mert ha nem halt meg, de *elhallgatott* a híres ellenzéki vezérszónok és teljesen a magánéletbe vonulva vissza, nem szerepelt többé a politikai arenában.

A sok megtörtént politikai párbaj közt nem a legutolsó ennek a meg nem történtnek a históriája, a melyet a *leghitelesebb* forrásból írtam meg.

Vay Dániel késő aggkort ért el, de a nyilvánosság elé nem lépett ki többé.

Magányában egy nagy történelmi munkán dolgozott, amely halála előtt pár évvel napvilágot is látott, felköltve a szakkörök figyelmét.

Nagyérdekű magánlevelezések is maradtak utánna, amelyek különösen a forradalom előtti politikai életre vetnek élénk világot és egykor jó források lesznek a jövőben történéseinek.

Nagyra hivatott pályát akasztott meg nála *egy ki nem lőtt golyó* és rajta is beteljesedett az örök igazság: *Férfi sorsa az asszony . . .*

Boldog az, akit gyöngéd női kéz szeretettel, de *okosan* vezet, megértve, hogy az élet küzdterén szereplő férfi jelszava mindig a rómaiak mondása legyen: a *paizsszal, vagy paizson*.

OSZK

Nemzeti Széchenyi Könyvtár

ZSIDÓ IDYLLEK.

Mintha a forró sugár tavaszt hazudna az őszbe. Alig látszik a hervadás, hogy itt ülök a margitszigeti új kioszk előtt, lustán, fáradtan bámulva magam elé.

Olyan üres, olyan unalmas nekem minden itt, ez alatt a ragyogó kék ég alatt, ebben a nagy sokadalomban. Pedig mintha egy darab Monte Carlo, vagy a nizzai Promenade des Anglais volna most a sziget. Az ernyős levelű pálmák, tobozfürtös, óriási fehér- meg rózsaszínű crisanthemumok, a kioszk előtt az amerikai nádszékek, meg a szép asszonyok egész raja — akárcsak a Riviera egy pillanat-fölvétele lenne.

Nem messze tőlem egy sárgahajú, tengerszín-szemű asszony ül. Talán festett ez a sárga haj, amely mint érett búzakalászból font keret övezi a kissé élezett profilt. De fülében valódi a gyémánt-

bouton s büszkén szórva rózsásból kékesbe, majd opálsárgába átjátszó szikráit, hirdeti, hogy a férj nagy, szolid ház a Lipótvárosban.

Egy másik asszonynyal beszélget, akinek telt idomain megfeszül az ivoirszín selyemblúz. Csipke *entredeux*-je közül néha ki is csillan az aranyos-barnásbőr s amint izeg-mozog a nádszéken, selyem juponja suhog, a selyemnek azzal az izgató suhogásával, amely éppen úgy megbizseregteti a hátgerincet, mint a női testből kipárolgó langyos, elkábító illat.

Füstkarikákat fújtam a szivaromból — csak úgy véletlenül hangzott át hozzám egy-egy szó, egy-egy mondattöredék.

— Feldmann ...

— Ah ! igen, a kassai doktor, meg a grófnő.

— Már *dementirozták* is ...

Igy mondta és bizonyosan soha a kezében sem volt a *Magyarosító Szótár*, amelyet kitűnő reszort-miniszterünk Madarász József urambátyám szittya interpellációjának a következtében íratott meg.

Kissé pesties magyarságukról azonban tisztán kiértettem, hogy a legújabban készülő mesalliance-ról, a Taaffe grófnő és Feldmann Gyula kassai orvos szerelméről van szó, amelyet a felső tízezer szalonjaiban *zsidó idyll* néven emlegetnek.

Ebben az idyllben épen csak az a meglepő, hogy a férfi a zsidó. Mert hiszen Kozma Andor jeles írónk csak nemrégén verselte ki, hogy a magyar ember, a zsidóság szebbik felére sohasem terjesztette ki az antiszemitizmust. Hebron virágszálaait már dédapáink idejében sem vetették meg a nemes urak, azonképen az unokáik sem. Fusson csak végig valamennyi a Leporello-listán, bizony, hogy egyik sem lesz híjával valami tüzes zsidó menyecskének, vagy ábrándos szemű, halavány leányzónak. Mindegyiknek megvolt a maga *zsidó idyllje*.

Ezt dokumentálja a Zsiga bácsi históriája is.

Ott mesélte el fekete kávé mellett, egy messzevidéki nyaraló tornácán. A hársfák levelei már hullani kezdtek, a cigány meg húzta a búcsúztató, bánatos nótát :

Ha elmegyek kedves rózsám messzire
Jutok-e még néha, néha eszedbe . . .

Szomorú volt a história is és mélézgatva hallgattuk : a szőke, tejfehér arcú versíró ifjú, egy sugár, göndör, selymes-hajú asszony, meg én.

*

Híres fogadó volt Znióváralján a *Vám*. Hat vármegyében sem akadt olyan korcsma, mert néha egy

— héten, hét napig el sem hallgatott benne a Kiss Pali hegedűje.

Az alispán öcsce, ha bevette magát oda mulatni, huszonnég óráig meg nem mozdult az asztal mellől. De azért ki nem fogatott. Szélvész téphette a négy arabs sörényét, szakadó zápor verhette a *szandlófert*; ott kellett állni a készségnek. Hadd tudja meg mindenki, aki elmegy a *Vám* előtt, hogy úr mulat benne.

De talán még az alispán öcscsénél is gyakrabban betért a híres fogadóba a megyei főmérnök gavalér fia, aki alsó-felső, nagy, vagy kis prédikátumot nyomtatott a vizitkártyájára.

A Pista gyereket azonban nem a mulatás csábította a *Vám*-ba.

Sokkal ábrándosabb, édesebb érzés volt az, mint a duhajkodás vágya. Nem borra : csókra szomjazott a nemes úrfi, még pedig a szép fogadós-leány csókjára.

Ott sóhajtozott a virágos ablak alatt. Estenden pedig, mikor már elcsitult a mulatók zaja, odaállította Kiss Palit a barna legényekkel s a dal szárnyain szállt vágya, epedése :

Cserebogár sárga cserebogár,
Nem kérdem én tőled, mikor lesz nyár,
Azt sem kérdem, sokáig élek-e,
Csak azt mondd meg, rózsámé leszek-e . . .

Ezt a levelet útközben írta Beethoven, még pedig egy *magyarországi fürdőből*. Ez a fürdő csak Pöstyén lehet, amelynek hatalmas vizét fülbaja ellen használta. Pöstyénre következtet az a megjegyzés is: „*milyen kínos ilyen közel lenni hozzád, s mégis olyan távol*“ s egy másik: „Hétfő és csütörtök az a nap, amikor a posta innen K-ra megy.“ Ez a K. *Korompa*, Brunswickék egyik birtoka. Tényleg közel van Pöstyénhez, de az akkori vágvölgyi, hihetetlenül rossz úton, messze esett a legcsekélyebb távolság is.

A levelet „*hűséges Lajosod*“ — aláírással jegyzi Beethoven s a megszólítás az első lapon: „július 6-án“ — évszám nélkül — „Angyalom, mindenem, énem...“ a harmadik lapon pedig: „július 7-én, halhatatlan szerelmesem!“

A lángész távolbalátásával, büszkén, diadalmasan mondja Beethoven:

„*Meine unsterbliche Geliebte.*“

Érzi: a költő, a művész szerelme örök életet ad az ideálnak akkor, amikor minden földi salak, minden testiség lefoszlik az *ember* szerelméről.

És valóban, a Teréznek ajánlott *fis dur* szonáta, a Ferenc testvérének ajánlott örökszép *Appassionata* halhatatlanná teszi mindörökre az imádott hölgyet.

Ezt a szonátát 1806-ban Brunswickéknál, Martonvásáron komponálta a művész, ahol „isteni napokat“ töltött, „akkor, amikor a csalogány epedőn zokogott a park bokrai közt és az asztalokon, a zongorán, mindenütt fehér violák illatoztak buja kéjjel“ — írja maga a maestro, egyik, Esterházy grófhoz intézett levelében.

Még két-három évig tart a szerelem, de aztán nincs róla szó többé.

Beethovent egyre jobban gyötri fülbaja, a tömérdék anyagi gond is teljesen aláássa egészségét és meghal 1827 március 26-án, „rendetlen, piszkos, szegényes legénylakásban, heves égdörgés és hulló zápor közepette, mintha a természet is felbőszült volna a nagy veszteségen“, — írja egyik nekrológusa.

Abban a „rendezetlen, piszkos, szegényes legénylakásban“ találta meg öcsce a föntebb idézett levelet, amelyről nyolcvan esztendeig nem tudták, kihez íródott. La Mara azt a kérdést is fölveti, hogy kerülhetett vissza a levél Beethovenhez. Valószínűleg impurum volt csak. Erre vall ceruzával, nagyon hanyagon írt volta is, pedig abban az időben, kívált magasabb rangúaknál, még ideálokkal szemben is, nagyon vigyáztak a levelek külső formájára.

Brunswick Teréz, Beethoven halála után, teljesen a gyermekvédelemnek és a jótékonyiságnak szentelte életét. Ünnepelt szép leány volt pedig még akkor a grófnő, de noha egyik kérő a másik után jelentkezett, mindegyikét elutasította :

„*A nevelésügy az én ideálom, annak vagyok én eljegyezve*“ — mondotta azoknak, akik egyik-másik házassági terv elfogadására ösztökölték.

Mikor Angliában az első kisdédóvó létesült, Brunswick Teréz semmi fáradságot sem kímélve, nálunk is meg akarta honosítani ezt az üdvös intézményt. 1825-ben a felsőbbbségnél tett lépései azonban rendre megghiúsultak. A bécsi kormány több megyébe királyi biztost rendelt ki, s mindent szigorúan *megrendszabályozott*. A grófnő példálózgatásaira döllyfösen válaszoltak :

— „*A népnek engedelmességre és nem nevelésre van szüksége.*“

Teréz nem tágitott. Tovább kilincselte s Forrayné Brunswick Júlia, Mária Dorothea főhercegnőnek, a *palatinus* nejének főudvarmesternője, Beniczky Pálné az *első budai asszonyegyesület* egyik legbefolyásosabb tagja, majd báró Mednyánszky Alajos alkincstárnok, odahatottak, hogy a nádori udvarnál végre jelentősebb sikert ért el a grófnő terve.

A *palatinusné* közbenjárására kisdedóvó-intézetnek kísérletképen való föllállítására a helytartótanács csakhamar engedélyt is adott Brunswick Teréznek.

A kisdedóvoda *Angyalkert* elnevezéssel nyílt meg a grófnő édesanyjának, gróf Brunswick Antal-nénak krisztinavárosi házában. A vezetést Kern Máté, würzburgi származású óvóra bízta. „A testvérváros lakói, főrend és polgárok, maga a nemeslelkű palatinusné is megnézte az *Angyalkert*-et s szemében könyekkel távozott az ártatlan kisdedek köréből“ — olvassuk egy egykorú naplóban.

1829-ben, március 9-én — József nádor születése napján — nagy ünnepségek közt nyílt meg a második kisdedóvó, majd tíz nap múlva Pesten a harmadik. Ennek költségeit gróf Brunswick József özvegye, Majthényi Anna viselte, első vezetője pedig Koholtzer óvó volt.

A negyedik óvót 1829-ben a budai Vízivárosban nyitották meg, s a lelkes Beniczky Pálné buzgólkodása folytán már akkor huszonöt gyermeknek ruházatot is adott az „első budai asszonyegyesület.“ Ünnepi alkalmakkor süteményt, gyümölcsöt kaptak, s husvétkor szép piros tojást. Ezekre a mondásokat rendesen Brunswick Teréz karcolta, aki mesetere volt az aforizmáknak is. Érdekes, hogy még

tollat se próbált soha úgy a grófnő, hogy valami jó mondást ne írt volna le először.

A magasabb nőnevelést is ki akarta fejleszteni a lelkes grófnő, de közbejött az 1831-iki kolera-vész, s elragadta leghűbb segítőtársát, a nagy-eszű, kiváló tudású, nemesszívű Beniczky Pálnét.

Évekig szünetelt azután az eszme. Míg végre a múlt század negyvenes éveiben tényleg nyitott ilyen leánynevelő-intézetet Brunswick Teréz s annak vezetésével egyik unokahúgát, a rendkívül művelt, szellemes Teleki Blankát bízta meg. A szabadságharc véget vetett minden kulturmozgalomnak. Harcba mentek a professzorok, a nők tépést csináltak, beteget ápoltak. Bezárták a szépen fejlődésnek indult nevelőintézetet, a magyar Saint-Cyr-t.

Teleki Blankát később, Vasváry Pállal való összeköttetése révén, 1852-ben elfogták. A magyar história lapjaira eltörülhetetlen betűkkel van bevésve ennek a nemes, mátyr-honleánynak az emlékezete.

Brunswick Terézt az ügyek menete végkép elkeserítette s ekkor mondta látnoki ihlettel: *„Tegyen az államhatalom bármit, a magyart e földről kiirtani nem lehet.“*

Bujdosó honvédek védangyala lett ezután Brunswick Teréz. Ő mentette meg Horváth Mihály

életét is, aki özvegy Visegrádyné született Prónay bárónő inasa gyanánt a *hintó bakján ülve*, jutott el Bécsig, s onnan idegen útlevéllél Lipcsén át Belgiumba.

A zaklatásoktól Brunswick Teréz se maradt ment. Mikor Teleki Blanka az „Újépület“-ben ült, a grófnőnél is házkutatást tartottak s lefoglalták minden írását. Többnyire nevelésügyi jegyzetek voltak azok. Egyikben azt fejtegette Brunswick Teréz, mennyi haszon háramlik az emberiségre a jó nevelés által. Az auditor nagy szemeket meresztett, a grófnő pedig a rajongók lelkesedésével mondotta :

— *Nicht wahr, Herr Auditor, schön habe ich das geschrieben ? ...*

A morva auditor méregbe jött. Látván, hogy semmi összeesküvés nincs az íratokban, dühösen csapta össze a papiroscsomót és durván rárivallt a grófnőre :

— *Gehen Sie zum Teufel !*

A magasabb nőnevelés ügyével azonban Teleki Blanka tragikus sorsa után nem kívánt már foglalkozni s nyolcvanöt éves korában bekövetkezett haláláig minden idejét a gyermekvédelemnek szentelte.

Igy élt az a nő, akit Beethoven „*halhatatlan szerelmesé*“-nek nevezett s aki a lángeszű imádó emlékezetét híven megőrizte.

Szobájából soha sem hiányzott a fehér viola. Kegyeletes kezek a koporsójába is fehér violát helyeztek. Hadd kísérje végső útjára is a Beethoven emlékének, a szerelmüknek szentelt virág illata. Azé a virágé, amely akkor illatozott, amikor a martonvásári kastély spinétje mellett fölzendült az *Appassionata* örökszép melódiája...

A SÖTÉT NAPOKBÓL.

Vértől párologtak még az aradi vár sáncárkai, hol a tizenhárom tábornok halála keresztté avatta a bitófát és az Újépület akácfás udvarán alig hangzott el a zsoldosok fegyvereinek ropogása, amely annyi nemes életet oltott ki, midőn Albrecht főherceg Magyarországra jött teljhatalmu kormányzónak. Haynau rémuralma után volt ez, abban az időben, midőn Bach Sándor báró, Ausztria omnipotens minisztere kimondta, hogy Magyarország ne maradjon egyéb *geografiai fogalomnál*.

A Budára jött főhercegnek tagadhatatlanul rendkívül nehéz pozíciója volt és később is számtalanszor mondta bizalmas embereinek, hogy életében azok voltak a legkellemetlenebb évek, a melyeket a régi nádori várakban töltött.

Olyan volt az ötvenes években a budai várpalota, mint a dublini alkirály kastélya, ahová se

meghívásra, se önként nem teszi be a lábait ír hazafi, mert ha oda megy, azonnal elszigeteli magát a társadalomban.

A főherceg is hiába küldte szét a meghívókat fényes estélyeire, az 50-es évek magyar arisztokráciája távol tartotta magát a várpalotától és akármilyen tele voltak ezeken az estélyeken a pazar fényben úszó termek, mégis csak azt mondták, nem volt ott senki.

Egyenruhás főbeamterek járták legfőlebb a négyest; aranypaszomántos, meggyzín bársonyhajtókáju attilába öltözött Bachhuszárok. Fájdalom, akadt bizony a főhivatalnokok közt igazi magyar Bachhuszár is, és ezek otthonn voltak a *dublini kastélyban*, de jó hazafi nem öltötte föl ezt a ruhát, amelyet azok viseltek, akiket az államhatalom önvéreik leigázására megnyert.

A jóérzelmű arisztokrácia abban az időben nem telelt Budapesten és akik fent voltak is, távol tartották magukat a kormányzó udvarától és dacára a folyton kapott meghívóiknak, néha még csak ki se mentették magukat távolmaradásukért.

Albrecht főherceg neje, a bűbájosan szép és áldott emlékezetű Hildegarde főhercegasszony sem volt képes az arisztokráciának ezt a merev maga-

tartását megváltoztatni és sohasem tudott olyan környezetet alakítani, mint a minőt óhajtott volna.

Különösen az első években fájtak még a sebek, mert alig volt arisztokrata vagy jobbnévű gentrycsalád, amelynek valamelyik tagja ne lett volna Kufsteinban, Josefstadtban, vagy ne porladt volna eltemetve, rejtegetett, koszorútlan sírokban.

A főváros abban az időben Varsóhoz hasonlított, amelyről Murawiew tábornok azt írta volt a minden oroszok urának :

L'ordre reigné á Varsovie !

Igen, rend volt Pesten is, amelyre vasszigorral ügyelt Prottmann és sok százszemű spicilije. A legcsekélyebb szó, egy vigyázatlan mozdulat, egy tekintet elég volt arra, hogy valaki a hírhedt fekete könyvbe kerüljön és a *schlecht angeschrieben*-ek lisztáját szaporítsa.

Senki sem volt biztos, hogy nem fogják-e el ebédnél családja körében, nem tartóztatják-e le valamelyik nyilvános helyen és hurcolják a Neugebäudeba, amelynek sárga-feketére festett korlátai előtt félve haladtak el az emberek, és amelynek nevével ijesztgették a gyermekeket.

A Nájgebáj és a policáj, ez volt az a két rémes szó, amelylyel az 50-es évek gyermekeit ijesztette

a dajka, a melynek hallatára elsápadt a legbátrabb férfi arc.

Ebből a sötét korszakból akarok egy-két epizódot elmondani, a melyben szerepe van Albrecht főhercegnek is.

*

A magyar arisztokrata hölgyek közt kiváló bizalmasa volt Hildegarde főhercegasszonynak *Gyürky Pálné*, aki ezt a kedvező helyzetet arra használta föl, hogy kérjen, tegyen olyanokért, akinek fiai, férjei, vagy egyéb hozzátartozói börtönben sínletek, vagy a száműzetés keserű kenyerét ették.

A nemesszivű úrnő nagyon sok honfitársain segített is és így Gyürkynének a legbúsabb magyar sem vette rossz néven, hogy bejáratos volt a budai udvarhoz.

Volt Gyürkynének egy barátnője, Lónyay Ferencné, Bernáth Jenny, akinek férje a szabadságharc leveretése óta Kufstein sötét kaszamatáiban sorvad. Majdnem a mézes hetekben vitték el és neje azóta elfelejtette hogy van mosoly, tavasz, dal és fény a világon.

Napról-napra — évről-évre érezte, hogy mint sorvad el a szeretett férfi utáni bánatában és

szemeinek sugára kialvóban volt már az örökös könyhullajtástól.

Végre nagy lépésre határozta magát.

Falusi birtokáról feljött a fővárosba és ment egyenesen Gyürkyné bálvány-utcai lakására. Oh! nagyon sok szomorú arcú asszony megfordult ott az ötvenes években és a Franc, a kövér, széleshátú komornyik, már olyan jól ismerte ezeket a sápadt, feketeruhás nőket, hogy csak így jelentette úrasszonyának . . .

— *Excellenz, eine Rebellenfrau!* — Közebb volt így neki, vizitkártya nélkül úgy sem tudta megjegezni a kemény ejtésű magyar neveket. Lónyayné elmondta nemes barátnőjének szíve keservét és mikor zokogva végezte be szavait, térdre hullt előtte:

— Csak te segíthetsz rajtam, te járatos vagy a budai udvarhoz — ha Ferenc nem nyer kegyelmet, én is utánna halok!

Gyürkynét rendkívül meghatotta barátnője siralma, könyörgése. Fölemelte a szőnyegről, leültette maga mellé és aztán gondolkozni kezdett.

— Igaz, hogy én már nagyon sok honfitársamért tettem, és csakis azért, hogy tehessek, járok a budai udvarhoz — mondá kis vártatva Gyürkyné

— de most egy nagy baj van, az angyali szivű Hildegarde főhercegné nincs itt, nyaralni van Badenben és csak szeptember végén tér vissza.

— Oh! — zokogott fel Lónyayné — meghalok én addig, hiszen alig léptünk júliusba és már annyi év óta szenvedek.

Gyürkyné néhányszor föl s alá ment a barátságos kis szalonban és egyszerre csak egészen nekiderült arccal állt meg barátnője előtt.

— Megvan! Segítve lesz rajtad, még pedig rövid és radikális úton. Va banque . . .

Lónyayné a remény egy halvány csillámával szemében nézett arra, a kitől minden jót remélt.

— Igen, igen. Te magad fogsz audienciára menni Albrecht főherceghez. Még holnap teszek lépéseket s pár nap alatt kieszközlöm neked.

És valóban Gyürkyné másnapáthajtatott Budára s nem telt belé negyvennyolc óra, Lónyayné megkapta az engedélyt.

A szegény asszony remegett és mintegy álomban hagyta magát felöltöztetni.

Ritka szép asszony volt Bernáth Jenny. Magas, karcsú, egész lénye hasonlított Thomas Lawrence alakjaihoz. Ugyanaz a finomság, gyöngédség és légiesen elmosódó árnyalat, melylyel a század elejé-

nek hírneves angol festője vászonra vetette ragyogó szemű, bíboros ajkú, halvány ideáljait.

Fekete bársonyruha fedte sugár alakját, hajában, keblén, egy-egy sor gyöngy, melynek halvány fénye úgy tapadt a sötét alapra, mintha szemfödélre hulló könnyek lettek volna.

— Ha elutasít a fenséges úr — nem élem túl . . . rebegte, mindegyre újra kezdve a fuldokló zokogást, úgy hogy Gyürkyné nem győzte biztatni, bátorítani :

— Csak beszélj vele őszintén, egyenesen, a fenség rideg katona-ember, de szereti a nyíltszívűséget . .

Végre elkészült Lónyayné és Gyürkynével együtt kocsiba ültek.

A vár udvarán, midőn Lónyayné kiszállt a kocsiból, inkább hasonlított már egy fenségesen szép sírszoborhoz, mint élő asszonyhoz :

— Bátorság, — suttogta Gyürkyné — az Isten legyen veled.

Ritkaság volt abban az időben a magán-kihallgatás, különösen, hogy nőket fogadott volna soron kívül a helytartó, arra a legrégibb lakájok sem igen emlékeztek.

A szép, fiatal asszony megjelenése csodás hatást tett a szolgálattévő tisztre, aki fejedelemnőt meg-

illető reverenciával fogadta és vezette egy bársonytámlányhoz.

Lónyayné minden csöpp vérét szívére érezte tolni. Még néhány perc és ott fog állni az előtt a kemény katona előtt, aki, a tőle alkotmányt kérő magyar uraknak kardjára ütve, így szólt :

Das ist meine Verfassung !

Gondolatait rendezve, épen azon töprenkedett, hogy kezdje legszivrehatóbban kérelmét, midőn a parancsörtiszt elébe lépve, tiszteletteljesen tudatta, hogy a fenség várakozik már.

A nehéz bársonyportiére félrehúzódott és Lónyayné ott állt szemben Albrecht főherceggel, élet és halál urával.

Szólni akart, de szó nem jött ajkára a szegény asszonynak. Érezte, hogy térdei csukladoznak alatta, tekintete előtt minden összefolyt és ajkai remegtek.

Végre két összetett kezét fölemelve, hangos zokogásba tört ki és könnyei végigfolytak éjsötét pilláin, hófehér arcán.

Albrecht főherceget annyira meghatotta ez a jelenet, hogy maga is egészen belesápadt és egészen közel menve Lónyaynéhoz, megfogta kezeit és ő szólította meg :

— Nemde férjéért kér, azt szeretné, hogy kegyelmet kapna ? — Lónyayné kissé magához térve, halk *igen*-t rebegett, aztán szemeit fölvetve a főhercegre, hozzá tette :

— Könyörgöm fenségedhez, ha vétkesnek tartja férjemet, ne igazságot, kegyelmet gyakoroljon ezúttal, fenségednek minden hatalmában van !

Albrecht főherceg egy pillanatig belenézett a szép asszony szemeibe, amelyek most kétséget, reményt, halálgyötrelmet egyszerre tükröztek vissza, és így még százszorta szebbek voltak.

Egy pillanatig nézett beléjük, aztán kisímultak homlokának redői, rideg arcán valami szokatlan melegség, lágyság váltotta föl a szokott, katonás, kemény kifejezést és még egy lépést tett Lónyayné felé.

— Legyen nyugodt. Megteszek mindent, férje szabad lesz.

A szép asszony le akart borulni, de Albrecht főherceg meggátolta ebben, mialatt szószerint a következőket mondta :

— Der Glanz solch' schöner Augen darf nicht in Thränen erlöschen, zumal sie in treuer Liebe für den Gatten fließen.

Aztán egy kegyes kézmozdulattal elbocsátva a szép asszonyt, sokáig nézett utána.

— Csak ne volnának a maguk asszonyai csupa Lukrécia, ettől az egytől biz' Isten kértém volna egy csókot váltságdíj fejében, — mondá másnap a főherceg Gyürky Pálnak, akivel egy helytartósági ülésen találkozott.

Gyürky visszamondta ezt Lónyaynének, de csak akkor, mikor már férje kegyelmet kapva, két hét leforgása alatt hazaérkezett Kufsteinből :

Lónyay Ferenc egyedül ment megköszönni a kegyelmet Albrecht főhercegnek s a kaszinóban is eleget tréfáltak vele barátai, hogy azért nem vitte el az asszonyt, mert félt, hogy a katonás főherceg mégis csak követelni találja majd a *váltságdíjat*.

A lakájok kinyitották az ajtót és a Rabonbán kinézésű főúr eltűnt a bársony-portiér mögött, amely egykor a bűbajos szép Bernáth Jenny alakját is eltakarta.

*

Híres vendéglő volt az 50-es években a nádor-utcai „Tigris“.

Világraszóló mulatságait ott rendezte Ibrányi Feri, a szabolcsi nábob, aki az Ibrányi-walcernek elkeresztelt sírva-vigadójáért ezreket és ezreket dobált oda Patikárius Ferkónak, a Bach-korszak feledhetetlen cigányának.

1854-ben a vendéglő első emeletét egyik fiatal Almássy gróf bírta, akinek fényes garçon-estélyeit nagyban látogatta akkor az egész budapesti jeunesse d'orée.

A grófnak rokona volt a család nemes ágából származó *Almássy Pál*, az ország egyik leghíresebb gavallérja, aki akkor Párisban volt emigráns és bárha a fiatal gróf semmi összeköttetésben nem állt vele, estélyeit mégis mindig nagy figyelemmel kísérte a rendőrség.

Egy-két spicli ilyenkor rendesen megvesztegette a vendéglőst és pincérnek öltözve hordta föl az ételeket és a pezsgőt a mulató úrfiaknak.

Igy történt egy februári farsangvégi estén is, midőn Almássy gróf egyik legfényesebb soirée-ját adta. Patikárius Ferkó húzta a szebbnél-szebb nótákat, nekimelegedtek az úrfiak és a sok hallgató nóták közt egyszerre csak rázendítették a „Müller Gyula nagy naptára“ féle szöveget, amelyet tudvalevőleg egy rebellis nótának a dallamára énekeltek rendesen.

A társaságban volt a fiatal K. Imre is, egy sárosmegyei ősrégi család sarja, akinek minden hozzátartozója *gutgesinnt* volt, atyja és idősebb fivére pláne megyei főnök, úgy hogy a fiatal jogász

kezdte magát igen rosszul érezni és elkomolyodva megvonúlt egy sarokban.

A többiek, akiket már a *veuve Cliquot* lángitala is hevített, hogy a császári érzelmű fiút boszantsák, csak azért is rázendítették a „*Zsófia, Zsófia, Windischgrätz*“ kezdetű, akkor divatos, de nagyon is rebellis dalt, amelyben szó van kamarilláról, reakcióról és több eféléről és amelynek eléneklése abban az időben elegendő volt arra, hogy az illető megismerkedjék valamelyik cseh vagy morva vár kaszamatájával.

K. Imre különben igen bátor fiú volt, de most már nem csak magát, hanem a társaságot is kezdte féltetni és mindenre kérte őket, ne daloljanak tovább, mert ha Prottmann emberei közül valaki meghallja, nincs rá mód, hogy kikerüljék a börtönt. Persze hiába beszélt!

A magyar fiúkban buzgott a vér, a bor is megtette a maga hatását és egyik észrevétlenül kicsenve K. felső kabátjának zsebéből a jegyzőkönyvet, még azzal tetézte a tréfát, hogy abba néhány igen veszedelmes sort írt, megemlékezvén az uralkodóról, a hazáról, a szabadságról, a végén pedig egy egész lázadás tervezete volt vázolva.

A nótát eközben egy pillanatra sem hagyták abba s harsogott a „*Zsófia, Zsófia, Windischgrätz*“, úgy hogy az ablakok csak úgy zengettek belé.

Egyszerre azonban nyílt az ajtó, és hat rendőr lépett be, elől a Polizeikommissär-rel, aki az egész társaságot letartóztatottnak jelentette ki. Természetesen ezen az estélyen is volt két pincérnek öltözött spicli és ezek, a rebellis nóták hallatára, azonnal Prottmannhoz siettek, aki aztán személyesen jött el összefogni a társaságot, melynek tagjaira régen fájt a foga.

Mielőtt azonban a policáj megérkezett volna, néhányan, köztük K. Imre is eltávozott, és az utóbbi a nagy sietségben, nehogy visszatartsák: másnak a téli kabátját vette föl, az övé pedig a végzetes jegyzőkönyvvel, ottmaradt az előszobában.

A rendőrök motozni kezdetek és megtalálták a gazdátlan kabátot is, de noha Almássy gróf jól tudta, kié, nem mondta meg, nem akarván, hogy köztük épen a legártatlanabb is osztályosa legyen szomorú sorsuknak.

A kabátban ugyanis megtalálták a jegyzőkönyvet és a bele írt mondatot, mely a legalkotmányosabb időkben is veszedelmes felségárulási pörre adhatna anyagot.

A fiatal K. másnap reggel az inasától hallotta, hogy milyen sors érte a víg mulatozókat és meg-sajnálva jó pajtásaít, elhatározta, hogy elmegy

bátyjához, a megyefőnökhöz, néhány szót tenni érdekükben.

Alkonyodott az idő és útközben a fiatal gavallér betért a zseniális hírben álló világszép Kovács Zsülihez, akinek szalonjában akkor a közélet minden számottevő férfja megfordult. Biztosra vette, hogy ott bővebb részleteket fog megtudni a gróf Almássy és társai sorsáról.

A pazarfényű teremben, a szép asszonynyal szemben, egy magas, előkelő arcú és magatartású, aránylag igen fiatal törzstiszt ült, a kivel éppen a legnagyobb beszélgetésbe volt merülve.

A fiatal ember helyet foglalt és föltűnt neki, hogy Kovács Zsüli őt ugyan be mutatta a tisztnek, ennek a nevét azonban egy szóval sem említette.

Az osztrák főtiszt igen kedves társalgónak bizonyult és természetesen az éjszakai elfogatás is szóba jött.

— Bizony azok nagy bajba keverték magukat — jegyzé meg az előkelő katona — különösen szomorú sorsa lesz annak a fiatal embernek, akinek a télikabátjában egy bizonyos igen kompromittáló jegyzőkönyvet találtak, és őt magát most a legszorgosabban nyomozzák.

K. Imre megdöbbsent, de egy szóval sem árulta el magát. Rövid idő múlva elment az ezredes és alig tette be maga után az ajtót, Kovács Zsüli következő szavakkal fordult a fiatal jogászhoz :

— Tudja ki volt ez az úr ?

— Elfelejtette megmondani a nevét — bizonyítja K. nagyon kényelmetlenül érezve magát.

Egy bajor királyi herceg, a kormányzó úr ő fensége közeli rokona. K. Imre egészen elképedt és csak később gondolva meg, hogy talán nem is jól tette : elmondta a szép asszonynak, hogy ő az a fiatal ember, akié a jegyzőkönyv lehet. Hozzátette természetesen, hogy a bűnös még sem ő, mert ő még semmit sem írt a könyvbe, s ha abban valamit találtak, az csakis rossz tréfája lehetett a társaság valamelyik nagyon is meggondolatlan tagjának. A fiatal ember azután Kovács Zsülitől bátyjához ment, a megyefőnökhöz, s annak őszintén bevallotta a „*Tigris*“-beli mulatság lefolyását és a kabát-cserét.

A megyefőnök másnap délelőtt megjelent a kormányzói palotában, kihallgatást kért és szóról-szóra elmondta a főhercegnek az Almássy gróf soiréján történeteket, valamint az öcsce esetét.

Alig lépett ki a megyefőnök a kormányzótól, jött Prottmann hivatalosan jelenteni az Almássy és társai ügyét.

— Nie werden's g'scheidt! — mormolá a főherceg, bizonyára a magyar ifjakra célozva és aztán nagy léptekkel kezdett le s föl járni szobájában, rá-ráütve kardjára, mint ez szokása volt ifjabb éveiben, ha erős fölindulásba jött.

Prottmann nem merte zavarni a kormányzót, annál kevésbbé, mert időközben a bajor herceg is bejött és egy ablakmélyedésbe vonva a főherceget, hevesen gesztikulálva, itt-ott mosolyogva magyarázott neki valamit.

A rettegett rendőrfőnök egy párszor tisztán halotta a K. nevét és a Kovács Zsüliét is, és sehogy sem tudta elgondolni, mit beszélhet a királyi herceg a megyefőnökről és a szép asszonyról a főhercegnek.

Albrecht végre megfordult és intett Prottmannak.

A rendőrfőnök jelentette, hogy parancsra vár és kérdezte, hogy mi történjék ez összeesküvés gyanújában álló fiatalokkal.

— *Laufen lassen!* — szólt a főherceg és legyintett a kezével.

Prottmann nem hitt füleinek, de mikor látta, hogy a főhercegtől nem jön más *Bescheid*, alázatos bókölások közben eltávozott.

Almássy grófot és pajtásait még aznap délután szabadon bocsátották, a veszedelmes jegyzőkönyvet pedig felsőbb parancsra elégették, a nélkül, hogy tulajdonosát tovább kutatták volna.

Nincs nekem szándékomban, hogy a custozzai győző emlékét gloriába burkoljam, azt hiszem, nem is sikerülne ez a legragyogóbb tollnak sem Magyarországon. De mikor hallom, hogy lépten-nyomon megkülönböztetik benne a politikust a magánember-től s emlékével azon a címen akarják kibékíteni a történelmi dolgaiért neheztelő közvéleményt, hogy jószívű ember volt — gondoltam, elmondom ezt a történetet. Nem azért, hogy bizonyosságot tegyek a jószívűsége mellett, hanem azért, mert igaz és egy igen érdekes momentum van benne.

Az, hogy abban az időben még valóságos rémuralom volt Magyarországon: az úgynevezett „székely“ azaz „kis forradalom“ ártatlan részeseit éppen akkortájban akasztották fel. E vértanúk közt akárhánynak sokkal kevesebb bűne volt, mint amit abból a jegyzőkönyvbeli szavakból kiolvasni lehetett, s azért annak a 10—12 fiatal embernek, akit

akkor Prottmann elfogatott : az életéért 24 órán keresztül remegett az egész főváros.

Hogy aztán a főherceg ennek dacára nem engedett felségsértési esetet kovácsolni a dologból és nem hagyta, hogy Prottmann „egyet legalább“ akkori-ban szokásos „példaképen“ hóhérkézre juttasson az elfogottak közül, ez mindenesetre bizonyít annyit, hogy a főherceg, ha szigorú katona volt is, de kicsinyes nem volt és tudott emberséges lenni.

OSZK

RÉGI LEVELEKBŐL.

A bécsi *Hofarchivban* temérdek az elsárgúlt, poros írat, régi akta, fejedelmek, nagy emberek, nevezetes asszonyok levelezése.

A mult hónapot a császárvárosban töltve, nagyon sokat társalogtam ott porrá vált államférfiakkal, puderos fejű szép asszonyokkal, akik mind-mind olyan másformáknak tündek föl ezekben a kusza, meghalványult sorokban, mint ahogy a *hivatalos historia* emlékezik róluk.

Egy ízben egy csomó levél jutott a kezembe. Nem finom, elefántcsontpapírra írt sorok : — nagy, durva, kékes árkusok voltak azok. A dátum mindeütt *Schoenbrunn. Die* — és a kelet — és az az esztendő, amelyben Lajos, Franciaország Dauphinje eljegyezte Mária Antoinettet, az osztrák főhercegnőt.

A durva, kékes papírra Mária Terézia *anyánk* írt cikornyás betűket, amelyek közül különösen a

schluss s és a kettős ss cikornyája válik ki. A leveleket gróf Clamm-Gallasnéhoz intézte nagyasszonyunk és többnyire a *Tonerl* körül forogtak, aki elmegy majd messze, messze idegenbe, hogy egykor a franciák hatalmas trónjára kerüljön.

Most még csak *La Dauphine* lesz, mert hiszen él a völegénye nagyatyja, XV. Lajos, aki féltékenyen őrzi a hatalmat.

Mária Terézia *anyánk*, leveleiben, nagyon őszinte. Talán őszintébb, mint volt egész életében.

Kereken kijelenti, hogy nem szenvedheti a csacsogó, csélcsap franciákat, hogy reszket a *Tonerl* lelkiüdvéért, aki a versaillesi udvar dögletes — (*verpestet*-nek írja németül a nagyasszony) — légkörébe kerülve, egyenesen Belzebub harmincadjára jut, mert :

„... Das Tonerl hatt ja leider vom seeligen *Frantzl* — lotharingi Ferenc, Mária Terézia férje — leichtsinnige Anlagen geerbt.“ De a politika, a félix Ausztria nube, kívánja ezt az összeköttetést.

Mária Terézia mindenáron meg akarta nyerni a franciákat, akiknek esküdt ellensége, Frigyes porosz király annyira hízelgett. Ki akarta Voltaire barátját ütni a nyeregből és épen úgy hajhászta a hatalmas XV. Lajos kegyét, mint most folyik

a monarkiák elkeseredett versenye a muszka cár kegyes mosolyáért.

Mein Herz blutet — írja a nagyasszony egy másik levelében Clamm-Gallasnének, aki előtt titka nincs — és elmondja, hogy a szegény fiatal főhercegnő semmi hajlandóságot nem érez a vőlegény *kos-pofája* iránt és egészen elhült, midőn meglátta arcképét, mely híjával van minden szellemnek: *Entbehrt jede Intelligenz.*

Hát még mikor néhány francia gavallér, akik háztüzet nézni jöttek Bécsbe, elmondták, hogy a leendő XVI. Lajos mennyire nem királyi lélek. Legjobban szeret vén lány nagynénjeivel lenni, prude a végletekig, mindig fél mindenkitől és egyedüli gyönyörűsége az — *evés.*

Oh! milyen más volt az a délceg ifjú, akiről annyit ábrándozott a forróvérű, eleven Mária Antoinette főhercegnő, míg ott sétált a schönbrunni kastély katonásegyenesre nyírt alléiban...

Pálffy gróf volt ez, a magyar dynasta nemzetség sarja, aki, mint annyi más kortársa, ott élt a fényes, ragyogó Bécsben, Mária Terézia udvaránál. A császárnő és királynő talán nem is sejtette leányának ezt az ideális érzelmét, de ha sejtette is, a politika elnémít az uralkodók szívében minden más

érzelmet. A fiatal főhercegnő, csöndes alkonyi órákban, gyakran ejtett keserű könyeket, mert a komoly József főhercegnek, a későbbi nagy császárnak fel is tűnt nővére halványsága, ami áthatott az akkori idők divatja szerint kifestett arcon is.

Mária Antoinette senkinek sem merte bevallani szíve titkát, keservét.

Egy szomorú, borús délután ott ült a vékony, póklábú spinét előtt és mesterétől, Glucktól játszott valami variációt. A mester ott ült a fenséges tanítvány mellett és egy szünet alatt megjegyezte :

— Tegnap kezdtem belé egy nászindulóba, amelyet a versaillesi ünnepségekre szántam.

Mária Antoinette sírva fakadt. Érezte, hogy rá *kell* valakire bízni szíve titkát és — kire bízhatta volna azt jobban, mint a nagy zeneköltőre, aki magasabb sférákban élve, bizonyára megérteni fogja.

— Oh ! bár inkább temetési indulót szerzett volna ... halálom, vesztem lesz nekem a francia föld.

Kívül az eső kezdett esni és a nagy csöppek oda koppantak a schönbrunni kastély nagy tükörelakainak üvegéhez.

A mester ijedten tekintett a fejedelmi tanítványra.

És a fiatal lány, akiben a szív a fejedelmi bibor alatt is úgy dobogott, mint bármely polgárleánya egyszerű köntöse alatt, feltárta minden bánatát, lelke nagy titkát Gluck előtt.

A zeneszerző megdöbbsent.

— De hiszen az az összeköttetés lehetetlen lenne bárhol is, fenséged csak uralkodó házból választhat férjet.

— Tudom ... ah! de Franciaország oly messze, messze van ... csak egyszer, egyszer beszélhetnék *vele* négyszem közt.

Gluck elgondolkozott.

A poétáknak, művészeknek olyan lágy, befolyásolható kedélyük van, mint az asszonyoknak és a gyermekeknek.

A mester nem látott semmit, csak a könnyező, szenvedő szép leányt — azt, hogy főhercegnő, hogy anyja Európa egyik leghatalmasabb trónján ül — azt mind elfelejtette.

Szeliden vállára tette kezét a Cézárok ivadékanak:

— Legyen nyugodt, látni fogja, beszélni fog vele, fenség.

Mária Antoinette, a könnyen lobbanó, könnyen búsuló szép fejedelmi lány, könnyein át mosolygott.

- Mikor ?
 — Legközelebb !

*

A schönbrunni kastélykertnek egyik kapuja Hietzingbe vezet, ott van az, ahol a Kaunitz-féle *Stöckl* áll.

A Dommayer-etablissement helyén a mult század vége felé alacsony, igénytelen épületek emelkedtek, nagy tágas udvarokkal, ahol szederfák sűrű lombja vetett mély árnyat a hepe-hupás kövezetre.

Egyik estén nyugtalan, gyors léptekkel járt ott le s fel egy magas, széles vállú, feltűnően szép arcú ifjú, aki gallér-köpönyegét mindig szeméig felhúzta, valahányszor valaki elment mellette. Nem sokáig várakozott. A schönbrunni kertből egy fekete ruhás nőalak jött felé sietve, arca sűrűn le volt fátyolozva és mikor az ifjúhoz ért, ez kissé féltérdet hajtott előtte.

A nő azonban mindkét kezét megfogta, majd közelebb lépett hozzá és zokogva hajtotta fejét vállára.

Épen arra ment egy hietzingi polgár és dörögve húzta be maga után háza ajtaját.

— Szegények ... bizonyosan Mária Terézia anyánk valami udvari cselédjei ... csak a *naderer* meg ne lássa őket, mert akkor jaj nekik.

A *naderer* ugyanis az az erkölsbakter volt, aki Mária Terézia Keuschheitscommissiójában működött és köteles volt följelenteni minden fiatal szerelmes párt, akit este, alkonyat után, kíséret nélkül talált.

Szitáló köd ereszkedett alá Hietzingre és a fiatal pár, meghúzódva a templom fala mellett, halkán beszélgetett.

— Tövisből van az a korona ... a halottak virága a liliom és sírokon fakad ... — mondta a leány.

Az ifjú lehajtotta fejét és szeméből könny futott alá halvány arcán.

Egyszerre zörej hallatszott a közelben.

Lámpását bő gallérköpenye alá rejtve, kúszó lépésekkel mint a róka, közeledett feléjük a *naderer*.

— El vagyunk veszve! — suttogá a lány és görcsösen kapaszkodott az ifjú karjába.

Az ifjú nem felelhetett. A *naderer* már egészen melléjük lépett és tolvajlámpáját kihúzva a köpeny alól, épen arcukba akart világítani. E pillanatban mint a villamcsapás, görcsös bot csapott közbe.

A naderer lámpája izzé-porrá tört és a másik pillanatban már ő maga is ott feküdt a sáros, nedves utcán.

— És most jöjjön, konferencia van, egy negyedóraig még észrevétlenül besurranhat a kastélyba.

— Adieu — a jamais revoir! — suttogta a gyászruhás leány az ifjú felé és aztán hagyta magát vezetetni a férfi által, aki gyorsan eltűnt vele a schönbrunni kastélykert kapujánál.

A naderer föltápászkodva egy csomó *kottapapírost* talált lámpása széttört üvegdarabjai mellett és másnap reggel, jelentést téve a dologról, a szerelmes pár személyazonosságát, minden kutatás dacára sem lehetett megállapítani. A kottapapíros volt az egyetlen corpus delicti.

Másnap Terézia *anyánk*, akit a Keuschheitscommissió minden lépéséről értesítettek, csak fejét rázogatta erre a jelentésre:

— Verfluchte Komödianten! — mondá a királyné és meg volt szentül győződve, hogy az udvari olasz opera társaság egyik tűzesszemű tenorjának adott rendez-vous-t a schönbrunni kastély valamelyik elvirágzott udvarhölgye. Pedig az, aki a kottapapírost elvesztette s aki a fiatal szerelmes párt a naderertől megmentette, korántsem volt tenorista, de korának egyik legnagyobb zeneszerzője.

A jelentéktelen eseményről alig egy-két napig beszéltek Bécsben, háttérbe szorított akkor ott mindent : ő császári és királyi fensége *Mária Antoinette* ünnepélyes elutazása a franciák földére, ahol leszen a *fényes menyegző*.

A főhercegnő igen halavány, igen szomorú volt, és Mária Terézia anyánk Clam-Gallasnének többek közt ezt írta a búcsúróól :

„... nagyon fájt a válás, az egész udvar zokogott, még a férfiak is ; egyik kitűnő hívemnek a fia, az ifjú Pálffy gróf, plane ájultan esett össze, a magyarok hűsége csak jól esik uralkodói szívemnek.“

AZ UTOLSÓ NÁDOROK.

Síratott Leopoldusnak fia volt Sándor főherceg, az első Habsburg-palatinus. Nagyreményű, daliás ifjú, mikor Buda várában elfoglalta a nádori széket.

József császár már akkor halott volt. A *Rescriptumok* után — 1790 — örömmámorban úszott a nemzet. A föllendülés korszaka kezdődött. Hazafias aspirációktól dagadoztak őseink szivei. Pezsgett az élet Budán. Magyar ruhát öltöttek nők, férfiak. „Tsak passzomántot, 'sinort nem tudtak már eleget készíteni a pest-budai gombkötők“ — mondja egyik kortárs a följegyzéseiben. A nemzet több kitűnő fia „tudós társaság eránt buzog“ és „Sándor főherceg megigéri, pártfogója leend.“ Ugyanekkor a főrendiház elnöki székén tett egyik nyilatkozata kelt általános lelkesedést. Grassalkovich ugyanis a latin nyelv használata mellett kardoskodik: „tekintettel a

nádorispánra. “Zichy Károly ellenben a „magyar szóért” lelkesül, s megjegyzi :

„Ő fensége tud magyarul.”

Csakhamar személyesen szólal fel, igaz latinul, Sándor-Leopold, s következőket mondja :

„Én csakugyan értek és beszélek magyarul, amennyiben pedig szükség volna, még jobban meg fogom tanulni a magyar nyelvet. Örömmel elfogadom tehát a javaslatot.”

Kazinczy Ferenc, ennek a jelenetnek szemtanúja, 1792 július 31-én Aranka Györgyhez intézett levelében örömtől áradozva írja : *„Tíz ízben rendült meg erre a palota vivat-tól.”*

Főurak egymásután adják 1791 farsangján a bálokat, *estvéli társaságokat*. A szép, fiatal főherceg mindenütt megjelenik. Mindenben részt vesz : Beleznay generálisné egyik estélyén még a főrangú ifjúság *„Hogy tetszik”* játékában is elvegyül.

A találós kérdésben a palatinust adják fel. Egyik szép Prónay leányra kerül a sor.

Sándor főherceg fölteszi a szokásos kérdést :

— *„Hogy tetszik ?*

— *„Nagyon jól, csak még jobban tudna magyarul.”*

Mosolyog a palatinus.

— „*Ez én vagyok*“, — jegyzi meg, de ismételten igéri, egészen jól megtanul, s dicsekszik, hogy „Görög uram“ ujságárkusát is járátja.

Ürményiék, Zichyék báljain „palotást lejt“, „verbungosban sarkantyúját pengeti.“ Sőt nemcsak a főurak mulatságain jelenik meg. Elmegy a budai redut nagy Bürger-báljai-ra is, sőt a maskarás mulatságokban is „láttatik a *Hét választó*“-nál. Megnézi a magyar actorok játékát, szóba áll a csikóssal, gróf Károlyi József derékegyházi pusztáján s merész lovaglására megjegyzi, szebb, mint a bécsi műlovar Hyamsé.

A Martinovich-féle összeesküvés sötét árnyat bocsát a nemzetre. Csakhamar halálát leli a daliás főherceg. Véletlen katasztrófa, egy laxen-burgi tűzijáték alkalmával, vet véget nagy reményekre jogosító életének.

Nehéz föladat vár most az új nádorra, Sándor öcsésére, az egészen fiatal József főhercegre. Ferenc császár, rettegve a francia forradalom példájától, nagynénjének, a szerencsétlen, szép Mária Antoinettenek párolgó véréből, a szabad eszmék legcsekélyebb föllángolását is vasszigorral folytatja el. A nemesi kúriákban duzzognak az urak. Buda csöndes. A *generális kaszálón* még alig szá-

radt föl a szabadság martirjainak vére. Komoran, szótlánul járnak az emberek az utcákon. Gyászba öltözötte az asszonyok. Ez a komor, szomorú, halott város fogadja az új palatinust.

Lassan kezd engedni a jégkéreg. Az ifjú korát meghaladó bölcsesége, az a nemes lelkes indulat, hév, amelylyel korona és nemzet közt az áthidalást, közvetítést megkezdi, minden szívet részére hódít.

Mikor 1800-ban, az új század hajnalán, meghozza első feleségét, a szépséges szép Alexandra Pawlowna orosz nagyhercegnőt, már tomboló lelkesedéstől visszhangzik Mátyás ősi székhelye. Pest vármegye rendei fényes bált adnak a fejedelmi pártiszteletére. Virág Benedek írja az üdvözlő verset. A bálon tizenkét nemes ifjú díszmagyarban lejt a toborzót. Magyar bort, magyar kenyeret nyújt át arany tálcán Gosztunyi Mihály főbíró.

Újra élénkülni kezd a pangó társadalmi élet. Hetenként *Appartement*-t tart a palatinusné, amelyen sorra jelennek meg főrangú dámáink. Főudvarmesternője magyar nő, Révayné; a szolgálattevő gavallérok is: gróf Kollonich László és a többiek.

Alexandra Pawlowna rajong a zenéért. Haydn lejön Bécsből, s a budai várakban előadják a *Teremtést*.

— Cigányt is óhajt hallani és Bihari hegedűje megszólal a nádori termekben.

A kaján sors mindig irigye a halandók túlságos boldogságának. Elhervad a rózsza. Kihül a sugár. Meghal a szépséges szép palatinusné — és hosszú évek gyásza borúl a nádor szívére. Nagy bánatában is munkál azonban a haza javán. A napoleoni hadjáratok özvegy sorban érik. Fővezére az insurrekciónak. Hadsegédévé Kisfaludy Sándort, a nagyhírű magyar író-t választja.

A vész napjaiban, mikor Ferenc császár családjával együtt hozzánk menekült, a nádor mindig szítja a nemzeti lelkesedést, de a magyarok jogait is védi. A palatinus reprezentál mint háziúr, mikor a bécsi kongresszus napjaiban Budára hozza szövetségeseit Ferenc. Bemutatja a Margitszigeten a magyar szüretet. Népünnepet rendez a nádorkertben.

József főherceg második felesége, Hermina főhercegasszony, „a szép palatinus“-né, maga köré gyűjti az előkelő magyar nőket s Teleki Lászlóné, Beniczky Pálné, Sándor Vincéné, Szapáryné s mások fáradhatatlan buzgalomával megalakul az „első budai asszonyegyesület“. Minden humanitárius eszmét istápol a lelkes palatinusné,

mig férje a testvér-főváros szépítésére, emelésére használja fel a hosszas belbékét.

Hermina főhercegné nyomdokaiba lép a harmadik feleség — Mária Dorothea, württembergi hercegnő is. A nádor érdeklődik az ipar iránt és ózdi Sturmman Mártonnal, a dúsgazdag földbirtokossal megalakítják a coalitiót — vagyis az első vasművek részvénytársaságot.

Fejlődik az irodalom, a művészet. Egyre több főúr költözik Pozsonyból, Bécsből *Pestre* s a nádori család ápol minden társas érintkezést. A fenséges pár ott van Telekiék fényes báljain, a Szervitateri palotában. Megjelenik a Gyürky Pál, a Zichyek, Károlyiak estélyein. A nádorné és gyermekei Horváth István professzortól tanulnak magyarul, a kis István főherceg egyik nevelőjéül magyar embert, Kánya professzort alkalmazták. Magyar főrangú gyermekek a játszótársaik. Keglevich Géza a legjobb pajtása, aki magyar nótákra, versekre tanítja. Nagy karácsonyfa-ünnepélyeket rendeznek s mikor bekövetkezik az 1838-iki rettenetes katasztrófa, az árvíz, az ifjú, délceg István főherceg, saját élete kockáztatásával segít Wesselényinek a mentésben. Mária Dorothea Csaszsz főorvossal végigjárja a barakokat, ahová a meg-

mentettek egy részét helyezik ; a nádor maga éjjel-nappal tanácskozik Dubraviczky Simon alispánnal.

A Habsburgok magyar ága örömben-gyászban egygyé forrt akkor a nemzettel s a nádor akár-hányszor, hol bölcseséggel, hol egy kis csalafintasággal, hol vas erélylyel állt ellen Bécs nemzetellenes törekvéseinek. *Der kleine Rákóczi*, így nevezték az árnyékuktól is reszkető osztrák államférfiak, akik se okosabbak, se szeretetteljesebbek nem valának a maiaknál. 1847 január 13-án, mikor örök álmra hűnyta szemét a *nagy palatinus*, igazi gyász borult a hazára s a jók legjobbjá hullatta könyét József főherceg gyászos ravatalára.

Gyöngé kézbe került most már a gyeplő. István főherceg nem birt megküzdeni Bécs ármányaival. Színmagyar érzése, nemes szíve, jóindulata, mind hajótörést szenvedett, mikor saját egyéni meggyőződése konfliktusba keveredett a *házi törvényekkel*. Egész élete egy szomorú expiació lett azután. De *magyar szíve* még halálos ágyán is a hármás bérc honáért dobogott. Meghagyta :

„ott nyugodjanak hamvaim a Duna partján, a közt a nép között, amelyet úgy szerettem“.

Legyen édes is az álma ott a Zsigmond kápolnában, nagynevű atyja mellett utolsó nádorunknak.

Öcsö

Fia, a mi szeretett József főhercegünk is ott pihen már. Arról, mi volt ő nemzetünknek, ma, de kivált ilyen szűk keretben, lehetetlen beszélni. Még kevésbbé a Habsburgok magyar ágának mostani nagyreményű fejről. Byzantinizmusnak tűnhetnék föl az — már pedig erre sehogy sem fordul kuruc ősök ivadékának a kalamusa. De beszélnek is tettei, épen úgy, mint apáiról elmondhatjuk, *saxa loquuntur* . . . Magyar föld. ringatta. Az alcsúthi jegenyés suttogta első édes gyermekálmait. Magyar nevelést kapott s még fenséges nejének is megmutatta Pannonhalmán a szobát, amelyben mint „vizsgázó diák” lakott. Mint apái, ő is elvegyül főuraink mulatozásában, legkedvesebb vadászciimboraí magyar emberek és az ő gyermekei is magyar gyerekekkel, báró Gerliczy Ferenc s még néhány főrangú család gyermekeivel játszadoznak. Augusztá főhercegnő five o clock theáin egybegyűlnek magyar úrasszonyok. Épen úgy, mint hajdan a *palatinusénál*. Puritán, nemesen egyszerű ember ő is, mint volt atyja, nagyatyja s egy kicsit lassu, fejérmegyeiesen ejtett szavai, mintha néhai áldott József főhercegünk beszédjét juttatnák eszünkbe.

A FRANGEPÁNOK.

A mennyire szeretem a tengert, annyira nem szeretek rajta járni. A kiskorában vízhez nem szokott *buckabéli* gyerekek veleszületett iszonyódása ez.

Az utóbbi években igen sok időt töltöttem az Adria partjain. A hajózásokból is kijutott nekem. Veneziába, Dalmáciába, le Anconáig, de soha sem barátkoztam meg azért ezzel a nagy, néha oly csöndes, máskor vadúl háborgó elemmel. Mindig azt a hatást teszi rám, akár egy szép, szeszélyes asszony. Egyszer szeliden simogat, ringat karjában — máskor a mélybe taszít, összetör, semmivé tesz...

Nemrégiben kocsin rándultunk át magyar — pardon *horvát* területre — hagyjuk meg így, békeségnek okáért — s megnéztük Buccarit. Errefelé minden a *Frangepánok* egykori uralkodására, fényére emlékeztet. A Frangepánokéra, akik valamikor

menedéket nyújtottak IV. Bélának s amely család, a Bécsújhelyen vértanúságot szenvedett Ferenc-Kristófból aludt ki.

Mesében, dalban fölzendül még olykor nemes urainak, úrasszonyainak históriája.

Bús történetet tudnak a szépséges Frangepán Erzsébetről, akit nagynénje, Carrara Katalin, tizenhét éves korában adott férjhez a negyvenet meghaladt, léha, kicsapongó életű Czillei Frigyeshez. Násza éjszakája után rögtön csalódott a szép fiatal asszony. mert Frigyes gróf . . . egyik cselédjét, Desznics Veronikát, tüntette ki kegyeivel. Majdnem egy évtizedig viselte keserű sorsát Erzsébet, — tovább nem bírta. Visszatért apáinak tűzhelyéhez Modrus várába

A XV. században azonban még rettentő eset volt, ha férjét elhagyta az asszony. Rokonsága visszakényszerítette Frigyes grófhöz Erzsébetet, aki rossz sejtelmektől gyötörve mondta :

— „Jól tudom én mi vár reám. Meggyilkolva fognak találni férjem ágyában.“

Igy is történt, amint ezt megírta annak a kornak egyik krónikása Vindek, Zsigmond királynak a titkára.

Rendkívül fölzúdultak erre a Frangepánok és Zsigmondnak alig sikerült kedvencét megszaba-

dítani jogos dühöktől. „Aranyszőke hajú, darázs-derekú Desnicz Veronikát“ vezette oltárhoz ezután Czille, de ezért atya, a hatalmas Hermann gróf is fölháborodott és nem nyugodtak a Frangepánok.

Történt valami alkalommal, fényes vitézi tornára gyűltek a *Rendek* Buda piacán. Odaérkezett Czille Frigyes is, de amikor megölt nejének unokatestvére, Frangepán János, szembe került vele, — a hevesvérű férfi öklével csapott sógora arcába.

Nagy szégyen volt ez. Láta az egész udvar. Az összegyűlt urak, — népség, mindenki. Czille párosviaskodásra hívta aztán János lovag, noha megjegyezte :

— „Olyan ember, aki élvezett gyönyörök után ágyban fojt meg asszonyt, leköpésre sem érdemes.“

A páros viadalt azonban meghiusította a király. Ismét megmentette kedvencét. Tudta milyen vívó Frangepán, — nem akarta Cille bízós prédára bocsátani. A *látzat*-nak azonban eleget tett Zsigmond. Később törvénybe idéztette Cille, akit atya haragja is elért — mert néhány évre börtönbe záratta. A hatalmas gróf dühe Desnicz Veronikát se kímélte. *Babonázás* miatt állította törvény elé s bár fölmentették, Hermann gróf nem nyugodott,

orgyilkost bérelt s Ostervitzben, éppen fürdés alkalmával, megölette a szép asszonyt.

A véres, középkori románc búsan, rémesen zendül föl, elnyújtott hangú, monoton dalban.

De mesélnek hősökről, hős asszonyokról is. Frangepán Istvánról, Jánosról, akik „életükkel, vérükkel“ oltalmazták Nagy Lajos özvegyét, Erzsébet királynét, akit „orgyilkos csalt Novigrad várába.“ Nem menthették meg a nagyravágyó, szerencsétlen anyakirálynét, de törhetlen hűséggel oltalmazták Mária királynét s hűségükért Zsigmond a báni tisztséggel jutalmazta meg Frangepán Jánost.

Szól tambura mellett a dal Frangepán Anna-Katalinról, Zrinyi Péter hitveséről, aki „lelke, éltető eleme“ volt a nevezetes összeesküvésnek. A Zrinyi-Frangepán vér, amely legnagyobb szabadsághőseink ereiben folyt.

Buccariba kocsin, a *Draga* völgyén át vezet az út. Olajfás, szőlős kertek a hegyoldal túlsó felén, lent a mélyben a vasútvonal acélsínpárja villan meg. A civilizáció országútja. A vakító, szürkésfehér sziklaszint zöldelő erdők tarkázzák. Vadgesztenyefák egy közbeeső falu házai előtt — fiatal lányok, legények állongálnak a templom udvarán. Sűrű, sötét cyprus közül élesen válik ki egy-egy világoszöld levelű

jávorfa. Itt-ott még egy-egy elkésett orgona fürtös virágát himbálja a szellő. A serpentin út egyik hajlásánál elénkbe tűnik Buccari. Az aprócska szabad királyi város. Hajdanta nagy fontosságú kikötő, de ma már meglehetősen elhagyatva vonul meg a magas sziklaövé alatt. Buccari remek fekvése megragadja a lelket. Félkörben épült, s a város házai az öböl hajlatát övezik. A tengerpart mentén fekvő *új-város* nem olyan érdekes; sokkal kevésbé hat ránk, mint az *ó-város*. Házai ennek amphitheatrálisan, egymás fölött emelkednek. Míg megyek a sziklás úton, ahol minden kő s elnézem a szürke házakat, önkéntelenül San-Marino jut eszembe. A *tre Capi*. Itt is mélységes csönd borul a szűk, sikátorszerű utcákra. A házakból mintha régen kihalt volna az élet. Szürke, terméskőből összerott falra futórózsa kapaszkodik. Májusi ragyogásban sugárözönnel borítja a nap a düledező romot. A rom — a felfutó rózsák meg Chillon-ra emlékeztetnek. Miért, hogy az ember mindig emlékezik valamire? Miért nem lehet már teljesen *nem emlékezni*?

A XII. századból való templomot vandál ízléstelenséggel rontotta el valami 1708-ban eszközölt ízléstelen renoválás. Különben katolikus templomnak — különösen az olasz és dalmát dómok cifra-

ságához szokott szemnek — eléggé rideg, eléggé *nüchtern* ez az ódon székesegyház.

Szűk, keskeny ösvény vezet föl a XII. századból maradt *Zrinyi-vár*hoz. Érdekes, hogy ma is teljesen lakható állapotban van. Néhány év előtt még katonaság tanyázott falai közt. Egy szörnyen bőbeszédű vén custode, — olyan bőbeszédű, mint az ilyen talián kulcsár valamennyi — magyarázza az üres szobákat:

— Ez volt az ebédlő, ez a táncterem. Ebben a szobában tanácsra gyűltek az urak, emitt mulattak . . .

Ez az ágyasház — a hegyekre nyíló, kovácsolt vasból való erkélyt teljesen ellepte a folyondár.

Mélázva álltam meg a kiugró ablakmélyedésben. Hányszor tekinthetett itt alá a várúrnő; hányszor várta itt, a hadból selyemlobogós gályán, diadallal hazatérő hős urát.

— *Mennyi gyönyör tanúja lehetett ez a fülke,* — mondom félhalkan. Csakúgy magamnak.

— *És mennyi könyvet hullathattak itt...* — jegyzi meg társaságunknak egy másik tagja.

A custode pedig egyre locsog:

— Még egy Frangepán várrom is áll itt... A buccariak különben horvátok... Licentiáikat a XV.

században kapták a Frangepán uraktól s I. Mátyás 1479-ben erősítette meg ...

Odaadjuk az obulust — aztán búcsúzunk fecsegő vezetőnktől.

Lassanként este lett egészen. Az öbölre ezüstös fényt vetett a felhők közül előbukkanó hold. Mélységes árnyak borultak az erdős hegyek ormára s a tenger mélyen kék vizében aranyos fényű csillagok tetszelegve tükröződtek vissza. Vígán pattogott ostorával a kocsis, a társaság meg valami nótát is dúdolt. Még pedig magyar nótát. Halkan, csak úgy mezza voce... Visszafelelgettek rá a kertek homályán szerelmi epekedéssel dalos csalogányok s mintha az egész tavaszi táj a teremtés, az újjászületés gyönyörében reszketett volna.

BENICZKY LAJOS SZERELME.

A kertben még egy-egy késői rózsát himbál a szél, az aranyos verőfény meg átszűrődik a vadszőlő hervadt ágain. Tavaszról hazudik a csalóka sugár, míg én könnyű kabátban ülök a verandán és lapozgatok *Kossuth könyvében*. Épen Ludwig János leveleire nyitottam, amelyben apróra leírja az *Almássy Pál* féle összeesküvés részleteit és tudósítja Kossuthot arról is, kiket fogtak el az összeesküvők közül.

Nedeczky István, Klementisz, Beniczky Lajos. .

A *losonci hős*, aki megülte Kufstein nyirkos börtönét és fogolytársa volt gróf Teleki Blankának.

A Beniczky Lajos nevét olvasva, egy bájos öreg asszony alakja is megelevenedik előttem. Mária Terézia-korabeli bonbonièerek födelén vannak ilyen szép arcok, gyémántkoszorúba foglalva. Mintha nem is volna ősz a haja, csak rizsporos. Örökké fiatal a ragyogó szem és a száj mindig mosolyog. Kissé hamisan,

de mégis szomorkodva ... Hervadó kankalin színében pompázó puha selyemköntöst képzelünk rá, vagy apró, galagonya-bimbókkal mintázott rezedaszínűt... A szobája is, mintha örökké rezedá nyílt volna benne; és a nagy, bársony karosszékben olvassa valaki az édes regét, amely *Kisfaludy major uramtól* való:

Ülj mellém a kandallóhoz
Föl van szítva melege ...

Félig rege már az is, mit az úrasszony beszél, hőse igazi regébe illő, a magyar *Bayard*, ahogy kortársai nevezték, a *holtszivű Bayard* — ahogy néhány asszony hitta — ők tudták miért.

A Garam partján épült, nyájas Besztercebányának rendkívül élénk társas élete volt a harmincas meg a negyvenes években.

Tornyos kapuk, kőfalak mögött ékes virág-szálak, szépséges szép leányok termettek, akik a cifrán kovácsolt, mélyen bennülő vasrácsok mögött üldögéltek naphosszant.

Igen ám, mert abban a korban nem rótták a nemes leányzók a cukrászda előtti korzót — mert hogy aszfalt és korzó egyáltalában nem is létezének. Otthon ültek, *stikkolgatva* soha véget nem érő *stráfokat*, készítették a kelengyét és álmodtak az eljövendő vőlegényről.

Rendesen valamelyik ösmerős úrfi volt az ideál, mert anno 1830 és tovább még divatban volt, hogy az úrfiak a magukhoz való fiatal leánykák társaságát is keresték.

— Radvánszky Tóni, a Révay fiúk, Beniczky Lajos, Kalauz Pali, azok voltak akkor Zólyomban a híres gavallérok ... de minő gavallérok !

Mondja az úrasszony és szinte láng csap cameához hasonló arcába, mikor a régi, ifjúkori emlékek hatalmukba kerítik.

Gavallérok közt is leggavallérabb *Beniczky Lajos*.

Szép, geniális, nemes, ideálja a magyar leventének, lovagok virága.

Ha jött az úrasszony szüleinek házához, kész volt a mulatság. Ott volt a *spinét*, valamelyik kisasszony zongorázott, a többiek táncoltak. A *Rococo-walzer* lágy, ábrándos melódiája betöltötte a nagy, boltíves, ódon szobát és andalító hangjain szerelemről, boldogságról álmodtak a párok.

Egy ízben az úrasszony, — fiatal lányka volt még akkor ! — nagy szánkázásban vett részt.

Ott volt Beniczky Lajos is.

Katalin táján volt az idő, zöld farsang elmúlt, a valódi meg nagyon messze tetszett a mulatni szerető lánykának.

— Milyen kár, hogy most már olyan sokáig nem táncolhatunk — sóhajtotta.

— Kívánja, hogy legközelebb bál legyen ? — kérde Beniczky, aki akkor már alispánja volt a vármegyének.

— Én kívánhatom, de nem lehet, semmi alkalm sincs most bálra !

Beniczky Lajos nem szólt semmit. Harmadnap azonban hozta az emeletes kőházhoz a meghívót a hajdú, melyen az is ki volt tüntetve, hogy a hölgyek mentől egyszerűbb öltözékben kéretnek megjelenni.

Előző héten ugyanis néhány szegény tót falu leégett és Beniczky azoknak a károsultaknak a javára rendezte a bált.

A színi előadások is nagy divatban voltak akkor Besztercebányán és nagyon érdekes az a régi színlap, mely német nyelven hirdeti, hogy műkedvelő urak és hölgyek előadják :

Die Räuber.

Trauerspiel von Friedrich v. Schiller.

A szereplők közül pedig :

Kalb . . .	Herr Louis v. Beniczky
Ferdinand . .	Herr Anton v. Radvánszky
Louise Miller .	Fräulein Libay

És így tovább. A férfiak majdnem mind olyanok, akik később vezérszerepet vittek hazánk közéletében.

A színlap felén el van hasítva, s így a női szereplők közül Libay kisasszony nevét kivéve, a többi kibetűzhetetlen.

Ezután a színi előadás után tánc is volt, s itt történt, hogy a Luiza kisasszony gyöngysora elszakadt a tánc hevében és szétszóródott a pallón.

Beniczky szedte össze, de egy szemet megtartott magának s karperecbe foglaltatva, mindig csuklóján viselte.

A talizmant nagyon rejtegette Beniczky, de egy ízben pajtásai, különösen Radvánszky Tóni rálestek, hogy mit rejtegett annyira a *tászlí* alatt, akkor még nem járta a mansett.

Miután épen Luizáéknál történt a dolog, Beniczky vonakodott, de végre is, az épen patientet rakó leánykához lépve, megmutatta a karperecet s a gyöngyöt.

A fiatal lány kissé megdöbbsent.

— Tudja-e, hogy a gyöngy könyet jelent? — mondá Beniczkynek.

És ráemelte sötét nagy szemét kérő tekintettel. A galamb nézhet ilyen esdő tekintettel az ölyvre.

A sors azonban beleszólott ebbe a becsületesen kiesztelt tervbe. A sors, melynek nincs esélye a jóra, alkalmat adott nekik, hogy még egyszer találkozzanak. Nem titkos szerelmi kaland volt az ; óh a becsületen nem esett semmi folt. Fényes teremben találkoztak, száz ember szemeláttára beszéltek egymással. És mégis Beniczky Lajosnak a lelke ettől a találkozástól fogva meghasonlott önmagával.

Mi történt köztük ? Nem mondták meg soha senkinek.

Beniczky aztán felutazott Pestre.

A negyvenes években híres szép, dúsgazdag négy lány volt a fővárosban. A *Sisáry lányok*-nak nevezték csak őket a társaságban, mert görögös neveiket nehezebb volt megjegyezni.

Abból a magyarra lett maczedonfajból valók voltak, amelynek férfia, asszonya mind ideálszép volt, de mint a *nimphae termalis*, csak épen virágzásra, a szem gyönyörködtetésére teremtvé, úgy hogy ma már majdnem egészen kipusztult ez a derék nemzetség minálunk.

A Sisáry lányok abban a társaságban éltek, a hol temérdek volt a szép lány akkor. Sennyey Amelie, Orczy Lizi, Obrenovics Katinka mind beléillettek az angol *pictorial album*-ba.

Beniczky Lajos megdöbbsent e nézéstől és a leány néma hallgatásától, gyors színeváltozásától.

Akkoriban még nem volt föltalálva az a szépséges léhaság, amit ma *flirt*-nek neveznek és jogos, megengedett dolognak tartanak. Még akkor, ha a nőtlen fiatal ember egy leánynak szerelmet mutatott — az kötelező volt az egész életre.

Beniczkyról azonban mindenki tudta már akkor, hogy neki nem szabad szeretnie szegény leányt. Nagyon zavarosok voltak már a vagyoni viszonyai, s hogy e leány tragikuma annál nagyobb legyen, a karrierje pedig annál fényesebbnek ígérkezett. A hazának volt joga ehhez az emberhez s hogy odaállhasson, ahová őt a közvélemény szánta és a hívata kijeelte, nem volt szabad a szívére hallgatnia.

Beniczky Lajos hosszant küzdött magával s e küzdelem keserves volt. Amaz este óta tudta már, hogy a leány szenved érte és ezért neki kerülni kellett azt a leányt. Így kívánta a becsület, a férfi-jellem, a félelem és gáncs nélküli lovag tisztességérzete. Vagy ha látja és beszél vele, akkor mondjon le mindenről, amivel jövője álmait kiszínezte ...

Végre is határozott. El fog utazni, felmegy a fővárosba és teljesíti kötelességét. Lujza majd felejteni fogja őt. És ő is talán.

Beniczky Lajosnak megtetszett a szép lány, a nagy vagyona is vonzotta, az ambiciózus férfi mindenáron rendezni akarta viszonyait és megkérte a leányt. Az indigena-család kész örömmel fogadta az ősi nemes család fiát, a nagyramenendő daliát. A leányt nem is kérdezték sokat — olyan természetes volt az, hogy ha egy Sisáry leányt megkér Magyarország egyik legelső gavallérja, arra nagyobb szerencse és boldogság el nem képzelhető.

A fiatal leányszívek rejtelseiről szóló regékben azonban egészen más van néha megírva. Beniczkynek, a büszke lovagnak, a nők Julius Caesarjának meg kellett érnie a szörnyű csalódást, hogy a kis görög leány, kit ő fel akart emelni magához — nem szerette. Mást szeretett-e már előbb, vagy megérezte a vőlegénye szívének hidegségét? Ezt se tudta meg soha senki. Beniczky sem, csak éreznie kellett és bevallania önmaga előtt, hogy meghódíthatta a világot, de ezt a leányszívet nem bírja. Egy hódítónak legjobban kellett azt tudni, mikor nem hódolnak neki. Mit tegyen most? Mint gavallér ismét tudta a kötelességét. Vissza fogja küldeni a jeggyűrűt. Ha a család rákényszeríti is a házasságra azt a leányt, ő nem fogadhatja el tőle ezt az áldozatot. Nem vásárt akart

ő, — szerelmet keresett, mely segítsen neki elfeledni az elsőt, s ha ezt nem talált — őt nem vonzza a milliókban számított vagyon.

Visszaküldte a gyűrűjét, s aztán könnyű szívvvel sietett vissza Besztercebányára.

A régi *ideál* képe ellenállhatatlan erővel vonzotta Beniczky Lajost Besztercebányára, ahova egy ragyogó téli napon érkezett meg.

Kalauz Pali, régi bajtársa volt az első, akivel az utcán találkozott s aki elűjságotla neki, hogy egykori eszményképe menyasszony, már a lakodalmom is meg lesz nemsokára. Derék legény a jövődöbeli férj — egyszer-kétszer fent járt a nyáron, megtetszett neki a szép lány, akinek aztán egyre üzengetett *Somoskeőy Tóni*-tól, meg küldözte a sok bukétát.

Még azt is elmondta Kalauz, hogy a keresztneve Lajos, a miért is a menyasszonynak egyik fivére tréfás episztolában gratulálva, így szólította meg:

Königin aller Lajos-e!

Beniczky Lajos azt hitte, hogy győzhet még. Országos híre volt már akkor; a nőknél ez is sokat nyom a latban.

A szalonban ült az *ideál*, kedves zongorája mellett, midőn Beniczky belépett.

A régi hangot azonban nem találta el már, és akárhogy ostromolta a szép Lovelace, igazi nemes, magyar leányhoz illőleg felelt :

— Nem lehet Lajos, már nem lehet, a szavamat adtam . . .

És talán soha sem zokogott, sírt a zongora jobban abban a régi besztekeri házban, mint ezen az alkonyestén, mikor az alászakadó homályban Beniczky Lajos olvadó baritonja kísérté az érzelmes német románcot.

— — — — —
Hiába volt az esengő, kérő marasztás, mi a dalban megcsendült. Az ideál férjhez ment más-hoz, és a női kötelességek, az új hatáskör véget vetettek a lányos álmoknak, ábrándoknak, Attól fogva lett Beniczkyból a holtzivü Bayard.

Nemsokára kiütött a szabadságharc és Beniczky ágyudörgés, csaták zivatarában keresett feledést.

1849 telén, mint fiatal asszony, édesanyjánál volt épen látogatóban Lujza.

Szakadt a hó, süvöltött a szél, és egy jó öreg kisasszony, mint a minő öreg kisasszonya majd minden régi úri magyar háznak volt annak előtte : Schaller Szidi, vetette a kártyát a fiatal menyecskének.

— Ma még olyan valakiről hall hírt, aki egykor nagyon kedves volt a szívének. . .

Magyarázta a vén kisasszony, szakértelemmel rakva a sok *Herz*-et egymás mellé.

A fiatal menyecske talán sejtette is, kire céloz a szive régi titkát ösmerő Szidi kisasszony, de hallgatott.

Csak az óra ketyegett a falon és az erdő fája zúgott, lobogott, pattogott a nagy öblös cserépkályhában, néha egész szikrakévét dobva kifelé a széles, nyitott ajtón.

Sarkantyú pendült a folyosó kőkockáin és csakhamar egy hajdu lépett be a szobába.

Sürgős levelet hozott az öreg nagyságos asszonynak, a táborból küldték.

Schaller Szidi vette át a levelet, melynek diós-győri papirosból készült borítékán régi módi szerint állt a címzés :

á Madame madame Luise de . . .

Neusohl.

A pecsétjén a nyakán nyíllal átlőtt hattyú, az ősi Beniczky-család címere.

Luiza azonnal megösmerte a kézvonásokat. Hány érzelmes verset, dalt, híres német remek-

íróktól, őrzött ő szekrényében ugyanettől a kéztől. Lányságának régi kedves emlékeit.

A levél valóban Beniczky Lajostól jött és 1849. január 17-ikéről volt keltezve, tehát nemsokára azután, mikor mint guerilla-vezér Budetinnél szétverte Hurbán gyűlevész tót hadát. A fegyvercsörgés zajában is eszébe van a feledhetetlen ideál, kit egykor hűtlenül elhagyott, de akire most is mélységes szerelemmel és aggódó figyelemmel gondolt. Azt írta meg a Luiza anyjának, a kihez a levelet intézte, hogy vigyázzanak, a fiatal asszonyt ne eresszék el hazulról, mert arra felé, ahol férje birtokai vannak, nem biztos az út. A végén azt is megjegyzi, hogy február 9, 10-én ő maga is Besztercén lesz, akkor látni fogják.

És eljött valóban, a győző aureolájával homlokán. Besztercebányán ünnepelték Beniczkyt, különösen az asszonyok, akik egy alkalommal egyik rokonánál, Szentálnénál felejtett sapkáját a szószoros értelmében széttépték és az volt a boldog, aki csak egy kis darabka aranyzsinórt is eltehetett emlékül.

Az ideált az ódon kőházban, az idillikus szerelem álmainak színhelyén látta utóljára viszont Beniczky.

Rövid volt ez a viszontlátás, a csapatok mentek tovább, dermesztő hidegben, hózivatarban — *előre !*

A hős nagyon bánatos volt s mikor a fiatal menyecske ezt látta, erőltetett vidámsággal mondá neki :

— Olyan szomorú, mintha soha se látná többé viszont Besztercét . . .

Beniczky Lajos az ablakhoz támaszkodva, mintegy sötét jövőbe nézve, tekintett ki az ólomszínű fellegekre, s lemondó sóhajjal, kétszer is ismételte :

— Ki tudja, ki tudja . . .

Besztercét talán igen, de Luizát valóban sohasem látta viszont.

Világos után halálra ítélték s csak különös kegyelem folytán változtatták meg ezt az ítéletet húsz évi börtönre.

Hogy a legkomorabb kétségbeesés napjaiban is élt szívében az eszmény, mutatja, hogy az aradi vár börtönében egy kis emléket faragott számára.

Síma kis fából készült karperec ez az emlék, kék bársonnyal bevonva. Egyik oldalán *Arad*, a másikon 1851. olvasható szépen kimetszve.

A kiegyezés után ismét vezérszerepet játszott Beniczky, mígnem 1868 július 15-én, együtt va-

csorálván Thaisz Elekkel, egy ösmeretlen ember névtelen levelet hozott számára, melyben találkozásra hívták.

Akkor elment, s azóta senki sem látta életben többé.

Július 16-án tűnt el Beniczky és 17-én, a névtelen orgyilkos leveléből az egész borzalmas eseményt megtudta a főváros, és később az ország.

Óriási szenzáció volt az — Beniczky föltalált holttestének eltemettetése pedig valóságos nemzeti gyászszünnep.

Dikcióztak sirja fölött, vezércikkezték a *hősről*, a *vértanúról* és aztán elfelejtették és napirendre tért a világ fölötte, mint rendesen szokott nemzeti hősök és vértanúk fölött. Talán csak az *ideál* szívében él örökké a daliás gavallér, ifjan, szépen, úgy mint élt, amikor még a *magyar Bayard* földi alakját hordozta.

Ilyennek láttam én is, azon a rózsaszínű alkonyestén, amikor az a bájos, kedves öreg matróna beszélt róla, akinek az arca olyan szép, mint azok a képek, amelyeket Mária Terézia-korabeli bonboniéreken látunk, gyémántkoszorúba foglalva, akinek az ajka szüntelen mosolyog, kissé hamisan és mégis kissé gondolkodva, mintha valami édes regét hallgatna . . .

Rege pedig már ő maga is félig és regealak a *losonci hős*, aki elfeledve pihen az ujbpesti temető egyik bozótos sírjában. Halottak napján azonban friss koszorú szokott volt zöldelni e síron a bozót között. Senki sem tudta, ki küldte, s mivel Beniczkynek sem a gyilkosait, sem halála körülményeit soha ki nem derítették, egyszer csak híre futott, hogy a koszorúk bizonyosan azoktól származnak, akik haláláról tudni fognak valamit. Lesték is aztán a következő esztendőben és találtak is egy gyászruhás hölgyet, aki Mindenszentek vigiláján, esti órában zöld koszorúval kezében megjelent a sírnál.

Hogy miképen halt meg Beniczky Lajos, azt nem tudhatták meg tőle, de megtudták, hogy egész életén át mért hordott *holt szívet* a kebelében . . .

Miközben Zsigmond gyilkolta meg.

RÉGI VENDÉGFOGADÓK.

AXVIII. század vége felé legösmertebb vendégfogadói Pestnek a Fehér farkas, Arany sas, meg a Hét választó fejedelem. Utóbbi tartották annak idején a legnóbelabbnak. Kávéházát a patvaristák szerették nagyon, s innen indultak ki azok a híres patvarista háborúk, melyek nem ritkán fölforgatták az egész várost.

II. József császár, aki nem szeretett a budai várban lakni, rendesen a Hét választó fejedelemnél szállt meg. Dinnyealakú utazó-sapkájában, lábán fehér vászon-kamáslival, akárhányszor álldogált a fogadó kapujában, nézve a sürgő-forgó utcai népet. Trónörökös korában lakott ott Ferencz császár is, mikor az utolsó török háború idején a belgrádi táborba utazott. Szobájában a rendes fogadói berendezést hagyták meg, csupán saját vaságyát és ezüstkapsokkal ellátott bőrládába helyezett toilette-jét hozták el Bécsből.

A Fehér farkas-t Kazinczy Ferenc is említi följegyzéseiben. 1783-ból maradt kiadatlan naplójegyzeteiben olvassuk, hogy ez évnek tavaszán a Fehér farkas-ban szállt meg, amelyet neki mint jó helyet Fráter István biharmegyei földbirtokos barátja ajánlott.

Akkor volt ez, mikor a már némi írói hírnévvel bíró, huszonhét éves ifjú, a „Frey Maurerek“ közészeretett volna bejutni. Kazinczy telve volt lelkesedéssel, idealizmussal, és sajátosságos, de ő, az ősnemesi család sarja, rendkívül vonzódást érzett ez iránt az egyenlőséget hirdető szövetkezet iránt.

1786 nyarán, Szent-István napja körül megint Pestre ment Kazinczy, s újra a Fehér farkas-ban szállt meg.

Ennek a „nagyon nóbel“ ebédlőjében — írja naplójegyzeteiben — találkozott Berzeviczy Gergelyvel. Ez mondom neki, hogy gróf Török Lajos, a debreczeni kerületi tábla elnöke is ebben a vendéglőben szállt meg, a ki „Frey-Maurer“ s hogy a legközelebbi „lózsi“ báró Orczy József elnöklete alatt szeptember elsején lesz.

Itt a Fehér-farkasban találkozott Kazinczy először Török Lajossal, akinek később leányát, az imádott Sophiet — feleségül vette. A fiatal, nagy-

eszű író oly jó benyomást tett a grófra, hogy az „Erényes cosmopolitá“-hoz címzett páholyba szabadkőművesnek nemsokára föl is vétette. Mint naplójegyzeteiben olvassuk, Miskolcra Szulyovszky László testvérével utazott, s ő vezette is be. Ez az urnak 1784. évében, március 16-án történt.

Az Arany-sas az újvilág-utcában állott, és „tsekélyebb emberek“ szálltak oda. Az 1790-iki Diéta megnyitása alkalmával porig égett, de később fölépült és kedves szállója lett a vidéki nemes uraknak.

Itt folytak le a Keglevich-Józsa kompánia hétországgra szóló murijai, s néha egy álló hétig sem lehetett kisöpörni az ebédlő „szálát“, mert szünet nélkül ittak, muzsikáltatták magukat és mulattak az urak. Egy ízben már Józsa Gyuri megesküdött, hogy másnap török-szakad hazaindul.

— Nem lesz abból semmi, Gyurikám! — ellenkezett Keglevich Miklós.

Józsa Gyuri fogadást ajánlott, aztán rendelést adott a kocsisának, hogy másnap, ebéd után két óra-kor készen álljon. Így is történt. Az utolsó nagy ebédet ette együtt a kompánia, utána pedig elbúcsúzkodtak mindnyájan Józstól. A legérzékenyebben Keglevich Miklós. Még csak egy kis szóval sem marasztotta.

Fel is ült Pankotai Józsa György uram a kocsira és kézbe véve a gyeplőt, nagyot durrantott a száz görcsü négyes-ostorral. Alig fordult azonban ki az utcából a hatvani kapu felé, egyszerre csak szétment a kocsinak mind a négy kereke, s a nemes úr maga ott evickélt egy óriási pocsolya mellett. Természetesen kénytelen volt visszamenni az Arany sas-ba, ahol aztán kitudódott, hogy Keglevich fűrészeltette be a tengelyeket. De a fogadást megnyerte és még egy hétig mulattak együtt az urak, most már persze a Józsa Gyuri kontójára. Pénze bőven, dolga kevés akadt akkor a magyar nemes uraknak. Ilyen virtuskodással kellett agyon ütni az időt.

A Fehér hajó is kedvességben állott a mult század harmincas, negyvenes éveiben. Innen indult a postakocsi Bécsbe, ezért kivált a kereskedők szerettek oda szállni. A mai bécsi-utca helyén állott az ormótlan, nagy-udvarú átjáró ház és udvarán mindenfélét árultak. A harmincas években szerettek oda járni a jurátusok is. Jászay Pál, mikor gróf Teleki József mellett jurátuskodott — gyakran említi a „Fehér hajó“-t naplójában, megjegyezve, hogy kávéháza kivált alkalmas volt a billiárdozásra.

Az „Angol királynő“ a negyvenes években kezdett divatba jönni. Ott tartott telente lakást Ibrányi

Feri, a híres szabolcsi nábob. Hetedhétországra szóló kártya-partiek voltak ott s nem ritkán egy-egy dominiumot tettek fel egy blattra.

A váci-utcai Palatinus kedves vendégfogadója volt a nemességnek. Történt egyszer a híres alispánnal, Dubraviczky Simonnal, hogy hajdúját a Palatinushoz menesztette, várná őtet, meg egy jó cimboráját, ebédre. A hajdú fogta is magát, és elment Budára, József nádorhoz. Az előcsarnokban talált egy urat, épen a nádor főudvarmestere volt, gróf Beckers, s így szólt hozzá :

— A tekintetes első vice-ispán úr, Dubraviczky Simon tisztelteti a palatinust, ide jön ebédre másodmagával, de jó ebéd legyen ám.

A nádor nem igen értette meg a Beckerstől átvett furcsa postát, de joviális ember lévén, belé ment a tréfába. Most már ő szalajtott át egy hajdút a vármegye házára, hogy „tisztelteti az alispán urat, szívesen látja.”

Dubraviczky majd agyonütötte a hajdút, aki a Palatinus vendégfogadó helyett, az ország palatinusánál rendelt neki ebédet, és rohant lóhalálába Budára.

A nádor nevetve fogadta és semmi mentség nem használt. Végig kellett ennie a magyaros ebédet

miatt. A haditörvényszék elnöke, az emberséges Bordoló tábornok azonban nemsokára hazaeresztette, lelkére kötven, „csak nem irni teppet holmi goldus sepredek“.

Egy nagyon kompromittált lengyel főúr helyett egyszer meg Szabolcsmegye egyik igen előkelő földesura vitette magát a Sas-ra. A haditörvényszéknél éppen egy régi generális, a nagyatyja, báró S. elnökölt.

— Mit akarnak az unokámmal? — kérdezte megütközve, de ez intett a kezével, hogy távolítaná el a többi urat. S. meg is tette, unokája pedig gyorsan elmondva neki a dolgot, természetesen haza mehetett, de azzal az útlevéllal a zsebében, amelyet a birtokán elbújtatott lengyel főúr számára kieszközölt a hatalmas groszpapától.

Ide került M—y Móricz gömörmegyei nemesúr is, még pedig azért, hogy egy ízben egy r—i étteremben edélve, falhoz vágta a sárgarépát, melyen nagyon feketére sült rostélyos díszlett, azzal a kijelentéssel, hogy neki ne hozzanak schwarzgelb ételt.

A Sas címert különben nagyon szerethették a régi vendéglősök, mert Eperjesen, Rozsnyón, később meg Nagyváradon volt egy híres Sas.

Az eperjesi Sas-on óriási murikat tartottak a harmincas években, itt adták elő műkedvelők tótul

a Bellini Norma-ját. K. I., a litteratúraért és zenéért rajongó alispán fordította le, s violoncellon ő maga is játszott a zenekarban. Becsődült fél Sáros parasztja erre az előadásra, s még a mosogató lányok is Szevérről, a büszke férfiúról énekeltek vagy egy fél esztendeig.

A rozsnyói Sas-ról Déryné, az első magyar operaénekesnő is megemlékezik. Társzekereken, innen vitette ki a nemzeti színjátszókat gróf Andrássy József Alsó-Sajóra.

Évekig tartó betegség ágyhoz láncolta a grófot, de még betegen is lelkesen pártolta a hazai művészetet. Annak a régi, rozoga Sas-nak a pipafüstös, szűk termében játszottak az úttörők, s ott bájolta el az Ujhold-vasárnapi gyermek-ben meg Inkle és Járíkó-ban Déryné a hajdani bányaváros ifjúságát. „— — olajos mécsek világosították meg csak a szálát, hideg volt, hogy a' fogaink vacogtak és füst, a' thaetrum után pedig a' szobánkba egerek táncoltak és az ágyban, a' szalmazsákban nem volt szalma — —“ írja egy vidéki ifjú barátjának, aki falusi birtokáról rándult be, meghallgatni a híres Déryné ifj'asszonyt.

Nagyot fordult azóta a világ sora. Kassán is, Eperjesen is, Rozsnyón is olyan vendégfogadók

vannak, amelyekre dehogy ismerne rá Déryné. Oltos mécsek, hideg, füst, a mesék világába valók csak. Villamossal világítanak, az erős, kemény bükkfa, mint a parancsolat úgy ropog a porcellán kályhákban és a pompás, ruganyos matráccon akár tündérországról álmodhatik az utas ember. De a Sas vidám vendégfogadó ma is és ma is kedves tanyája a Rozsnyóra tévedő színtársulatoknak.

Lelkes fiatalok is akadnak, akik szandlóferen be-behajtatnak a theátrumba és ezekről a körülményekről talán mégis ráösmerné az ő kedves, régi tanyájára Déryné ifj'asszony ...

A JAKOBINUS.

Suttognak-e még vajon ott messze-messze a város-major fái? Azok a százados fák, amelyeknek lombjai réges-régen eltemetett meséket tudnak. Összeboruló ágaik alatt mintha árnyalakok kelnének, szállnának a nedves, homályos utakon . . . Borzalmas, *fej nélküli árnyak*.

Körülöttem buja pompájában tombol a délvidék tavasza. Babérerdőben fülemile csattog, gerlice bús szerelmesen, a túláradó gyönyör suttogó hangján. Rózsa mindenütt. Ezer színváltozatban. Felfuttatva szálas pálmafákra — pineákra. Egy-egy fán száz meg száz virág. Elkábítóan édes, langyos illatú, tűzszínű, álmodóan fehér meg halvány rózsaszínű rózsák. Dracénának vaskos törzse mellett a gyepen sötétkék meg fehér liliomok s az intenzív sárga *aranyka* hullatja rájuk virágait . . . És mindent túlkiált az élet. Az embernek a boldogság után való vágyakozása.

Elöttem, mögöttem mosolygó, vidám párok járnak karöltve. Mindenki a boldogságot kergeti. Az után fut. Csak már én nem. Talán megtalálni se akarom már . . .

Ülök a tengerparton s míg lassan fodrosodó hullámok a sziklás parthoz csapódnak, valami honi újság-árkusból olvasok a *jakobinusok* emlékünneperől. Olvasok, olvasok, aztán lassan összerosódnak előttem a betűk. Mintha mindent fátyolon keresztül néznék . . . És gondolatban ott járok Budán, az ódon históriai multú városban. Milyen sajtászerű valami is az, amikor villamoson átrobogunk a Margít-hídon. Bekanyarodva a Zsigmond-utcába, majd kiérve a Margít-körútra, ócska, úgynevezett francia fedelű házak, majd bogárhátú, a hegyoldalba kapaszkodó viskók; nagy, üres telkek benőve fűvel . . . Mind, mind, akár csak száz egynehány esztendő előttről maradtak volna itt, szemtanújaként annak a véres tragédiának, amelynek *fejnélküli árnyai* halkan kelnek-szállnak a városmajor nedves, homályos utain . . .

Nem célom itt az összeesküvés bonyodalmas szálaít bontogatni, sem pedig a jakobinizmus történetével behatóbban foglalkozni. Csak egyik jakobinusnak a szerelméről akarok szólni. Arról a

szerelméről, amely romlásba vitte. Romlásba — nem is gonosz szándék, csak indiszkrécio folytán. Indiszkrécio folytán, amelyet *Elzától* kezdve minden aszszonynak kerülve kerülni kellene. Amely annyi illuziót szétrombolt s boldogtalanná tett, veszélybe döntött annyi *Lohengrint*.

Néhány esztendő előtt a Duna-utcában még állt az a ház, amelyben Laczkovics János, egykori Graevenhuszár ezredeskapitány uram lakott, egyik direktora a *Titkos Társaságnak*. A házat még Jánosnak édesatyja, Laczkovics Imre, Pestvármegyének majdnem harminc éven át volt viceispánja szerezte és pompás, kényelmes urilakká tette. Barokkstilű, fehér lakkozott, aranyos pálcikákkal diszesített ajtók, donjon, kilátással a térre, drága butorok, értékes képek, szóval mindaz a kényelem, amit vagyon és jóízlés összegyűjthet.

János fiát turbulens természete miatt nem igen szerette az alispán úr. Azért gyakran pénzzavarokkal is küzdött. Kivált, miután ott kellett hagyni ezredét, mert egyike volt azoknak a tiszteknek, akik, élükön Festetich Györggyel, a független magyar hadsereg föllállítását kérelmezték Martinovics, aki 1791-ben tünt fel először *Testament politique de l'empereur Joseph II.* című munkájával, fényes hivata-

lokkal, vagyonnal kecsegtette Laczkovicsot s igen könnyen megnyerte céljainak. Kazinczy Ferenc írásai-ban így emlékezik Laczkovicsról: „divatos köntösű, szép, sima arcú vitéz, fekete hajjal, ragyogó sötét szemekkel és előkelő mozdulatokkal...” Mint gárdista, tagja volt a *Bessenyei körének* s passzióval foglalkozott irodalommal. Dacos, semmi korlátot nem tűrő ember, aki a *justum ac tenacem* büszke szavaival lépett a vérpadra.

Forró vérű, szerelmes asszonyok akkoron is akadtak. Hogyne lett volna száz meg száz kalandja poétás nyalka huszárnak. Annak, aki úgy tudott a nők nyelvén, aki olyan édes versekben szólott sziveikhez. Mint vörös fonál huzódik át Laczkovics János életén az asszony.

1793. elején föltartóztathatlanul, mint hömpölygő ár növekedett a jakobinusok mozgalma. Temérdek főúr is volt az összeesküvők között, így a lelkes, fiatal gróf Batthyány Alajos, az *Ad amicam aurem* írója. A népfölség elvéből kiindultan, óriási propagandát csinált ez a röpirat a szabadelvű eszméknek. Tavasz táján, épen a Laczkovicsházban olvasta föl Martinovics a *Moniteurben* megjelent s több uralkodóhoz intézett híres *Goriani-levél* mintájára megírott, Ferenc császárhoz intézett levelét. Buda

és Pest hemzsegett már a *spicliktől*; Pestvármegye helytartóját felsőbb helyről figyelmeztették, tartaná szemmel a *szászvári apátot* és Laczkovics kapitányt.

Egyik verzió szerint Sehy Ferenc színész, másik szerint Martinovics maga árulta el az összeesküvőket. Én egy harmadik verziót is hallottam. Egy igen öreg úr mesélte el, akinek nagyatyja jegyezte fel naplójában. A jakobinusok kortársa. Az, aki Sághy Ferencsel, a budai Typographia egyik hivatalnokával, végignézte „*a Generális kaszálon lefolyt executiot*“.

Az elfogatásokról itt kevés áll. Ellenben Jankovich Miklós naplójából olvassuk: „Laczkovics Jánost Soyer bárónénál, egy katonatiszt nejénél, fogták el Budán“. Így áll ez a bécsi hadügyminiszterium levéltárában levő iratokban is. Barkó Vince tábornoknak az elfogatásról Bécsbe küldött jelentése szóról-szóra így hangzik: „— Selbe Dame hat ihm mit Kost, Quartier und allen Erfordernissen *gratis* ausgehalten . . .“ Az elfogatás helyét azonban nem nevezi meg.

Familiáris hagyományok szerint ez az adat nem hiteles. Vay Istvánné — Laczkovics Julianna ugyanis egy 1794. augusztus végén kelt levelében írja: „— — Soyer néval akkor már régen vége vala mindeneknek. Valami budai *purger* leány keverte a

bajba *Jancsit*. Rettentő volt, mikor ősi kúriánk, a *Salva Guardia*, grádicsán vezette le a *pikét* . . .“

Fentemlített *purger* leány, előbb idézett napló szerint Joanelli Benedek, budavári *matralistának* — füszerkereskedőnek — volt a lánya.

Laczkovics János akkor ismerkedett meg vele, amikor Soyer bárónéval, hosszú éveken át tartott viszonya felbomlott. Intelligens leány volt Borbála, akit Laczkovics törekvéseivel is megismertetett s bátyára néző, vaskosaras ablak mögött, míg pelargónia, sárga viola illatozott — János kapitány veszedelmes röpiratokat, a szabad eszméket propagáló *katekizmust* mondta tollba. Teljesen nem fedezte fel ugyan kedvese előtt az összeesküvést, de beszélt sokat a szabadság eljövendő napjáról“, arról, „amikor minden ember egyenlő lesz, a nemes úr és a polgárleány, mikor ledől minden korlát és nem lesz bűn a szerelem . . .“

Borbála álmodozva hallgatta János lelkes szavait, aztán, mikor alkonyatra hajlott az idő, mikor letette a calamust, és a kapitány gallér-köponyegét nyakába kerítve átment Pestre, oda-odaborult keblére és elkezdte faggatni, hol tölti éjszakáit . . . Laczkovics eleinte nem vallott. De tudna ellentállni a bolond, szerelmes férfi kérő, faggató asszonyi

szónak? Valami édes asszonyi hangnak, amely hol halk, hol behizelgően lágy. Ezer modulációval egész kedélyvilágát kifejezi, amelybe egész lelkét teszi belé, mikor azt akarja, hogy síró, búgó orgonaszóként ejtse kábulatba, lázba a férfi-szívet, hajtsa vad lobogásba a vért és korbácsoljon fel egyetlen nuance-szal egyszerre minden alvó érzéket. Nem tud ilyen hangnak férfi ellentállni — nem tudott a szegény Laczkovics János se. Egy estén, amikor Borbála még lágyabban esdeklett, amikor még forróbban tapadt keblére, fölfedezte az egész conspiratiót.

A talián fűszerszámos leányához másnap barátnők jöttek. Budai leányok, Christen Klára, meg mások. Mert hát a nők világteremtése óta nem lehettek el azok nélkül az átkozott barátnők nélkül. Borbálát *heccel-ték a nemes úrral*, aki miatt nem kellenek neki a többiek, se a Dicasterium irnokai, se a fő-utca leg-bodrosabb fejű kereskedő-segégei. A leány előbb kacagott, utóbb megharagudott. Csak hiúsága vezette s egy szerencsétlen pillanatban elmondott barátnőinek mindent. Azt, hogy „nemsokára ledől minden korlát — egyenlő lesz *nemes úr* és *polgárleány* és nem lesz *bűn a szerelem*“ . . . Elmondott mindent, amit János a lelkére bízott, mindent azokból a lázas, veszedelmes könyvekből,

amelyekből kedvese, homályos alkonyatokon tollba mondott.

Christen Klára, meg a többiek is megesküdtek, senki se hall meg tőlük semmit János kapitány és Borbála titkaiból. De mi az asszony-eskű? Hiszen még az oltár előtt elmondottat se tartja meg mind. Az egyik barátnő atyja *tanács-úr volt*. A szöske, budai kis liba legelőször annak tálalt ki mindent. Néhány nap múlva már a hetivásárra jövő sváb parasztok is tárgyalták az ügyet. Nagy csoportokba verődve beszélgették a *bécsi kapu* mellett, minden embert fölszabadít majd „a *Herr von Laczkovics, a Joanelli Borbála Schatzerl-ja* ...“

A végzetet megállítani nem lehet. Aki kerekébe kapaszkodik, azt is összemorzsolja.

Joanelli-éknél vacsorált épen János kapitány, amikor érte jött a *pikét*. A bolton keresztül jöttek be. Akkor, amikor Laczkovics valami sötétzöld, pókhálós üvegből bort öntve, a *szabadság, az egyenlőség* eszméire kocintott a vén taliánnal.

Hatalmas protektorok vetették magukat közbe Laczkovicsért. Többek közt testvérbátyja, György is, aki atyja után lépett Pestvármegye viceispáni székébe. Közbeléptek még gróf Forgách Miklós, sőt Széchenyi Ferenc is, — de hiába. Izdenczy József

államtanácsos csak dühösebb lett, s a bécsi kabinet levéltárában máig olvasható erre vonatkozó levele, a melyben írja: „— szégyen gyalázat, hogy a magyar arisztokrácia minden harmadik tagja *Freymaurer* és *jacobinus* ...“ 1795. április 29-én meghozta az ítéletet a septemvirális tábla, s *crimen laesae majestatis* címen, az öt főembert halálra ítélte.

Május 20-án, a *Generális kaszálón* — a mai *vérmezőn* — hajtották végre az ítéletet. Joanelli Borbálát utolsó percig biztatá barátnőjének atyja, a *tanács-ur*:

— Kegyelmet kapnak a delinquensek. Staféta ment Ferenc császárhoz. Utolsó pillanatban érkezik majd a *fehér kendő*.

Borbála még fel is öltözött csinosan. Keblére tűzött egy rózsát arról a töről, amely ott nyílt ablakában, Jánossal ojtották. Mázos cserepét is együtt vásárolták a budai piacon. Épen május 20-ikára nyílt ki. Elment a bástyára a leánypajtásaival. Láttá érkezni a rossz parasztszekéren kedvesét is. A szászvári apátot — meg a többit.

— Tréfa ez. Bolondság. Rájuk akar íjeszteni Ferenc császár. Az utolsó pillanatban érkezik a kegyelem.

Nézett, nézett a *bécsi kapu* felé torkolló útra.
Csak nem jön a *fehér kendő*.

Hóhér-bárd suhogása hallik. Kemény acélján megvillan a májusi ragyogó sugár. Ákácfa fehér virága perdül az útra. — Hangzik a büszke, dacos : *justum ac tenacem*...Tompán zúgnak a dobok most egyszerre. Ki mer a néphez szólni?... És a másik pillanatban porral, vérrel elkeverve a földön hever már Laczkovics Jánosnak szép, fekete feje, lezárul álmódzó, szerelmes sötét szeme — örökre...

Velőtrázó síkolylyal rohanó futásnak indul most a leány. Haját tépi, virágokat szakgat az útszélien, majd kacagásba — dalba kezd. Szegény Ophelia — szegény Joanelli Borbála.

Elborult elméje a rettentő pillanathan s másnap hetivásárosok hozták hírül édes atyjának, hogy a budai temető árkat strázsáló katonák egy tébolyodott leányt láttak, aki a *Török-fürdő* felé indult :

— *A vért, a vért kell lemosnom magamról. A magyar jakobinusok véré*...

kiáltozta kétségbeesetten, aztán egy rózsatőt ültetett a *Generális kaszáló* kellős közepére. Oda, ahol Laczkovics János szép fekete feje porba hullt. A *Törökfürdő*-ben találta meg Joanelli Borbálát édes anyja. Könnyörgésére beeresztette a leányt a

fürdősné, ahol egy kis acél pengével szíven szúrta magát.

Amit a jacobinusok elkezdtek azonban: a szabadságot, az egyenlőséget, azt megalkották az 1848-iki törvények. És igazuk lett a jeltelen sírban porladóknak: *Laetus e trunco florebit!*

MŰMELLÉKLETEK.

	Oldal
h. Gömör rózsái c. cikkhez, rajzolta Gergely Imre	9 <i>hiányzik.</i>
A fehér fácán c. cikkhez, festette Heyer Artur	23 ✓
A cár diadémja c. cikkhez, festette Heyer Artur	33 ✓
Elmaradt párbaj c. cikkhez, rajzolta Gergely Imre	43 ✓
Zsidó idyllek c. cikkhez, festette Heyer Artur	51 ✓
Az utolsó tündér c. cikkhez, festette Gergely Imre	69 ✓
Kártyás asszonyok c. cikkhez, festette Heyer Artur	77 ✓
Árnyak c. cikkhez, festette Gergely Imre	87 ✓
A halhatatlan szerelmes c. cikkhez, festette Heyer Artur	90 99 ✓
A sötét napokból c. cikkhez, rajzolta Gergely Imre	115 ✓
Régi levelekből c. cikkhez, rajzolta Gergely Imre	135 ✓
Az utolsó nádorok c. cikkhez, festette Heyer Artur	143 ✓
A Frangepánok c. cikkhez, festette Heyer Artur	153 ✓
Beniczky Lajos szerelme c. cikkhez, rajzolta Gergely Imre	161 ✓
Régi vendégfogadók c. cikkhez, festette Gergely Imre	179 ✓
A jakobinus c. cikkhez, festette Gergely Imre	191 ✓

TARTALOMJEGYZÉK.

	Oldal
Gömör rózsái	5
A fehér fácan	18
A cár diadémja	28
Elmaradt párbaj	37
Zsidó idyllek	47
Az utolsó tündér	64
Kártyás asszonyok	74
Árnyak	83
A halhatatlan szerelmes	97
A sötét napokból	109
Régi levelekből	129
Az utolsó nádorok	140
A Frangepánok	150
Beniczky Lajos szerelme	159
Régi vendégfogadók	176
A jakobinus	188

OSZK

OSZK - OLYMPIA SZKOLNICKA